

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ**

Факультет соціальних комунікацій і музейно-туристичної діяльності

Кафедра цифрових комунікацій та інформаційних досліджень

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З ДИСЦИПЛІНИ
«СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАТИКА»
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

Галузь знань – 02 Культура і мистецтво

Спеціальність – 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

Освітньо-професійна програма – Управління цифровою інформацією

УДК 002-029:316.77](042.4)

С 69

Рекомендовано до видання науково-методичною радою ХДАК,
протокол №9 від 29.03.2023 р.

Укладач: *Кобелев О. М.*, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, професор кафедри цифрових комунікацій та інформаційних досліджень

Рецензенти:

Давидова І. О., професор, доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри цифрових комунікацій та інформаційних досліджень ХДАК

Карпенко О. О., доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри документознавства та української мови Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

С 69 Соціальна інформатика : конспект лекцій до курсу для здобувачів першого (бакалавр.) рівні вищої освіти галузі знань 02 «Культура і мистецтво», спец. 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» освітньої програми «Управління цифровою інформацією» / Харків. держ. акад. культури ; [уклад. О. М. Кобелев]. – Харків : ХДАК, 2023. – 62 с.

УДК 002-029:316.77](042.4)

© ХДАК, 2023 рік

©Кобелев О.М., 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП ДО КУРСУ	4
Лекція 1. СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАТИКА ЯК ДОСЛІДНИЦЬКА ГАЛУЗЬ	5
Лекція 2. СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ – ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО НАСЛІДУВАННЯ	11
Лекція 3. СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАТИКА ЯК СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ	16
Лекція 4. СОЦІАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ	24
Лекція 5. УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА	28
Лекція 6. ІНФОРМАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА	33
Лекція 7. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ СУСПІЛЬСТВА	37
Лекція 8. ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ	42
Лекція 9. ІНФОРМАЦІЙНИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЛЮДСТВА	50
ГЛОСАРІЙ	55
ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА	58
ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА	60

ВСТУП ДО КУРСУ

Конспект лекцій призначений узагальнити і стисло викласти матеріали до курсу «Соціальна інформатика», з метою поглиблення засвоєння теоретичних та практичних знань студентами.

Соціальна інформатика виникла як узагальнююча наука соціально-комунікаційного циклу наук. Виникнення цього інтегративного наукового напрямку, напевно, цілком закономірно в постіндустріальну епоху, коли знання, інформація стають найважливішим стратегічним соціально-економічним ресурсом, і в той же час уже з'явилися науково-технічні можливості і засоби переробки, аналізу, передачі і збереження великих обсягів інформації. При цьому стрімко зростає як абсолютна, так і відносна значимість соціального «виміру», узятого у всьому різноманітті його проявів — від індивідуального рівня (особистість) до соціетального (суспільство в цілому), а отже і соціальному знанні, соціальної інформації. Тому основна мета цього курсу, пов'язаного з такими дисциплінами, як бібліотекознавство, книгознавство, бібліографознавство, соціальні комунікації, полягає в тому, щоб сформувані у студентів системне уявлення про принципи, методи, закономірності інформаційного забезпечення суспільного життя, незалежно від галузевого характеру інформаційних систем, носіїв і каналів розповсюдження за сучасних умов інформатизації суспільства та його підсистем.

До завдань курсу входить вивчення:

- ролі та місця соціальної інформатики в сучасній системі наукового знання;
- досліджуваних соціальною інформатикою проблемних й основних напрямів подальшого розвитку цієї наукової дисципліни;
- інформаційних аспектів сучасного етапу розвитку цивілізації та основних закономірностей глобального процесу інформатизації суспільства;
- основних видів інформаційних ресурсів і їх стратегічного значення для подальшого соціально-економічного, науково-технічного і духовного розвитку суспільства;
- основних засобів і методів активізації інформаційних ресурсів і їх ефективного соціального використання;
- рис й особливостей інформаційного суспільства, що формується в розвинених країнах, основних проблем і тенденцій його становлення;
- нових можливостей і нових проблем людини в інформаційному суспільстві, а також деяких шляхів подолання цих проблем.

Практичні навички за результатами вивчення курсу полягають у:

- виборі напрямів змісту інформатизації документально-інформаційних структур, серед них бібліотек, з урахуванням ситуації їх функціонування;
- розумінні і правильному використуванні у своїй професійній діяльності сучасної наукової термінології, характерної для проблемної області соціальної інформатики;
- самостійній оцінці можливих соціально-економічних наслідків подальшого розвитку процесу інформатизації суспільства, його вплив на якість життя населення, структуру зайнятості, розвиток науки, культури і системи освіти, інформаційних комунікацій і процесів демократизації суспільства.

Структура видання відповідає комплекту навчально-методичних матеріалів ХДАК з соціальної інформатики. Після кожної теми наводяться питання для самоперевірки та рекомендована література.

ЛЕКЦІЯ 1. СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАТИКА ЯК ДОСЛІДНИЦЬКА ГАЛУЗЬ

Основні питання теми:

1. Передумови виникнення соціальної інформатики.
2. Соціальна інформатика: поняття, визначення, мета.
3. Історія розвитку та концепції соціальної інформатики.
4. Завдання та місце соціальної інформатики в структурі наукового знання.

Мета лекції: надати загальне уявлення щодо соціальної інформатики: поняття, визначення, мету, завдання, місце в структурі наукового знання.

1. Насамперед слід зазначити, що соціальна інформатика розглядається значним колом фахівців як наукова база формування інформаційної цивілізації, що зароджується. Протягом тривалого періоду розвитку людської цивілізації, фактично до другої половини ХХ ст., основним предметом праці залишалися матеріальні об'єкти. Діяльність за межами матеріального виробництва й обслуговування, як правило, відносилася до категорії непродуктивних витрат. Економічна могутність держави вимірялася його матеріальними ресурсами.

Але вже наприкінці 1970-х років стало зрозуміло, що настає час, коли інформація стає таким же основним ресурсом, як матеріали й енергія, і, отже, стосовно цього ресурсу повинні бути сформульовані ті ж критичні питання: хто їм володіє, хто в ньому зацікавлений, наскільки він доступний, чи можливо його комерційне використання? Більше того, провідні країни світу почали розбудовувати свою економіку заснована не на природних ресурсах, а на інтелектах і на застосуванні наукового знання. В даний час йде боротьба за контроль над найбільш дорогими з усіх, відомих дотепер ресурсів – національними інформаційними ресурсами.

Тому соціальну інформатику в даний час потрібно розглядати як важливий напрямок фундаментальних досліджень проблем і закономірностей розвитку суспільства. Однак проблемна область соціальної інформатики ще недостатньо чітко визначена, а основні напрямки досліджень і проблеми, що вони включають вимагають не тільки детальної структуризації, але і наукового обговорення.

Таким чином, одним із самих масштабних процесів останніх десятиліть є процес становлення в розвинених країнах інформаційного суспільства, що викликало значні зміни практично у всіх сферах суспільного життя внаслідок значно зрослих інформаційних і телекомунікаційних можливостей.

Ідейною основою сучасного інформаційного суспільства є ноосферна модель сталого розвитку. Передумовою для виникнення моделі сталого розвитку послужили дві взаємозалежні проблеми:

- збереження екосфери;
- розвиток ноосфери.

Поняття ноосферної моделі сталого розвитку виражає в самому загальному виді ідею розумно керованої планетарної гармонізації взаємодії Людини, Суспільства і Природи. При цьому задоволення життєвих потреб людей здійснюється зі збереженням навколишнього природного середовища й інтересів майбутніх поколінь на основі єдиних міжнародних стандартів.

Ідею про можливість переходу біосфери в новий стан першим висловив В. Вернадський. Леруа для позначення цього стану ввів термін ноосфера, а широко використовувати цей термін першим став Тейяр де Шарден. Академік М. Моїсеєв як синонім поняття "ноосфера" визначав коеволюцію людини і біосфери.

Організаційно ідея сталого розвитку оформилася в червні 1992 року після конференції ООН по навколишньому середовищу і розвитку в Ріо-де-Жанейро рішенням лідерів і глав урядів 179 країн світу.

Це стало яскравим свідченням того, що у суспільстві починає народжуватися такий феномен, як колективна свідомість, колективне знання, або ж, за визначенням академіка В. Вернадського, ноосфера. Тобто, суспільство виробляє колективний розум, який базується на процесах мислення кожного індивіда. Внаслідок цього утворюється культурне середовище, яке живить і підсилює індивідуальний розум, і таким чином ідеї, знання переходять від однієї людини до іншої.

Необхідно особливо підкреслити той факт, що знання — це одна із необхідних умов існування демократичного суспільства і тому сьогодні існує невідкладне завдання — зробити їх якомога доступними для всіх громадян України. А для цього потрібно, щоб це були об'єктивні, наукові, системні знання і щоб якнайпотужніше задіяти сучасні механізми їх поширення.

Крім того, сама наука, значення якої для розвитку сучасного суспільства не потребує пояснення, базується на фундаменті знань, накопичених попередніми поколіннями. Якби кожному поколінню потрібно було заново відкривати всі основні закони природи і суспільства, то наука розвивалася б дуже повільно. Тому наступність — важливий фактор прискорення розвитку науки. Наступні покоління опановують усю сукупність наукових знань, накопичених їхніми попередниками, для цього використовуються матеріали, в яких наукові дані викладаються в обробленому і систематизованому виді. Тому для прискорення розвитку науки кожне покоління вчених повинне не тільки добувати нові наукові дані, але і проводити величезну роботу по систематизації всієї суми наукових знань свого і всіх попередніх поколінь.

Довгий час ця винятково важлива робота проводилася лише на базі наявного досвіду й особистої ініціативи. Однак вже у минулому столітті обсяг накопиченої людством наукової інформації досяг настільки величезних розмірів, а кількість нових наукових даних, що добуваються вченими, така велика, що традиційні методи обробки і систематизації наукової інформації стали недостатніми.

Саме технології, що базуються на нових методах комунікацій та обробці інформаційних обчислень, створили безпрецедентні можливості і поставили складні завдання, як загалом перед суспільством, так і перед наукою, зокрема. Постійне вдосконалення наукових знань щодо походження, функціонування й еволюцію Всесвіту та життя відчиняє перед людством можливості застосування концептуальних та практичних підходів, які чинять глибокий вплив на його діяльність та перспективи розвитку.

Загалом, сучасна інноваційна модель соціально-економічного розвитку докорінно сягає в інтелектуальну сферу суспільства, тобто сферу знань. І потрібні істотні розробки, спрямовані на раціоналізацію функціонування цих сфер, які поглинають усе більшу частину людських, матеріальних і фінансових ресурсів. Мова йде про широкомасштабні дослідження і розробки практично в усіх галузях науки, включаючи як традиційні, наприклад, соціальну філософію і соціологію, так і відносно нові — інформатику, когнітологію, соціальну інформатику, соціальні комунікації тощо. При цьому дослідження повинні мати концептуальний характер із урахуванням конкретизації висновків, доведення їх результатів до чітких алгоритмів, проектів і програм, спрямованих на системну трансформацію суспільства, перехід його в новий якісний стан.

2. Широке використання поняття "інформатика" у нашій країні почалося з 1966 року. Цей термін тоді закріпився за розумінням інформатики як теорії наукової або науково-технічної інформації, а також науково-інформаційної діяльності. Але об'єктивний процес розвитку пізнання зумовив виникнення інформатики як науки про найбільш загальні закономірності побудови і перетворення інформаційної моделі світу, що визначає роль людини і технічних засобів у процесах обробки інформації в технічних, біологічних і соціальних системах. Сьогодні існує багато визначень поняття "інформатика", проте в цілому в науці поступово затвердилося уявлення, відповідно до якого поняття "інформатика" зв'язане винятково з технічним середовищем, що стало вираженням панування технократичних тенденцій.

Вперше термін „соціальна інформатика” був введений у науковий обіг А. Соколовим в 1971 році. Соціальна інформатика при цьому визначалася як наукова дисципліна, що вивчає за допомогою інформаційного підходу суспільне знання, соціальну комунікацію й управління суспільством.

Відомо, що для появи наукової дисципліни необхідні, по-перше, певні передумови в системі наукового знання, по-друге, відповідні потреби, усвідомлені суспільством. На думку А. Соколова, головною передумовою виникнення соціальної інформатики є становлення наукової інформатики, котра мимоволі виходила за межі свого об'єкту (наукова комунікація), особливо в теорії інформаційно-пошукових систем (ПІС), теорії документальних потоків, теорії згортання документів і т. ін. При поглибленому розгляді будь-якої проблеми наукової комунікації і науково-інформаційної діяльності потрібне звертання до соціальної комунікації й інформаційної діяльності в широкому змісті слова тобто, є потреба в контактах наукової інформатики з більш загальною теорією.

В цілому виникнення терміну „соціальна інформатика” означало, що відбулося розширення галузі наукових досліджень – від науково-технічної до соціальної інформації. Соціальна інформатика за цього підходу розглядалася як узагальнююча наука соціально-комунікаційного циклу й основним предметом свого вивчення мала загальні закономірності соціальних інформаційних процесів: соціальні інформаційні системи; феномен соціальної інформації, її різновиди.

Слід також особливо відмітити той факт, що соціальна інформація у філософсько-соціологічній літературі вже досить давно розглядається в зв'язку з науковим управлінням суспільством, з визначенням факторів формування суспільної свідомості, з виявленням механізмів соціальної пам'яті і соціального наслідування. Соціально-комунікаційні процеси невіддільні від соціодинаміки культури, передачі культурної спадщини, традицій, відтворення способу життя, і тому інформаційна проблематика широко представлена в культурології. Інформаційний підхід виявився продуктивним в соціальній і загальній психології, лінгвістиці, соціології й інших гуманітарних науках. У такий спосіб створювалася загальнонаукова база і формувалися стимули для узагальнюючого осмислення соціальних комунікацій і інформаційного обслуговування суспільства.

3. Звісно, що становлення соціальної інформатики як і будь-якого нового наукового напрямку супроводжується низкою проблем. Одними з найважливіших можна вважати:

- негативне ставлення провідних бібліотекознавців, бібліографознавців, книгознавців, інформатиків до появи зазначеної дисципліни;
- наявність кількох трактувань соціальної інформатики, що зумовлено початком роботи у цій сфері в 1980-х рр.. представників інших галузей науки, зокрема філософії і соціології, що, з одного боку стало показником визнання соціальної інформатики „великою” наукою, а з іншого – наклало певний відбиток на специфіку розуміння її наукового статусу і завдань.

Розглянемо більш детально існуючі підходи до наукового статусу соціальної інформатики і, відповідно, різні підходи до її предметного поля. Зокрема, вирізняють три концепції соціальної інформатики: Соціальна інформатика I (узагальнююча теорія), Соціальна інформатика II (соціально-філософська теорія), Соціальна інформатика III (методологічна теорія).

При цьому, якщо об'єктом вивчення всіх зазначених соціальних інформатик є соціальна інформація, то предмет дослідження кожна має свій окремий.

Поява першої концепції соціальної інформатики відноситься до початку 1970-х рр. Її виникнення було зумовлене необхідністю розробки узагальнюючої теорії (метанауки) для комплексу соціально-комунікаційних (бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, архівознавства, музеєзнавства, журналістики та ін.) наук. Мова йде про те, що проблематика інформаційного пошуку (теорія інформаційно-пошукових систем, інформаційно-пошукових мов), автоматизація технологічних процесів, організація інформаційного обслуговування, нарешті, методологія інформаційного підходу, явно не мали

галузевих обмежень. Звідси — ідея побудови узагальнюючої теорії, що охоплювала б усю типову проблематику з інформатики. Крім того до компетенції цієї теорії повинні були відноситися ще інформаційні концепції в інших прикладних соціально-комунікаційних науках (наприклад, педагогіка, журналістика), що звертаються до інформаційного підходу. Узагальнююча Соціальна інформатика I розумілася як метатеорія інформаційного обслуговування, що виконує стосовно конкретних дисциплін, що узагальнюються, функції наукового і термінологічного посередництва: критична оцінка й узагальнення отриманого конкретно наукового знання, розробка загально методологічних основ, упорядкування термінології тощо.

Предметом соціальної інформатики згідно цієї концепції є загальні закономірності інформаційного обслуговування суспільства.

Згідно першої концепції, структура предметної області та завдання соціальної інформатики визначаються наявністю наступних напрямів досліджень:

- процес передачі знання з однієї конкретної дисципліни соціокомунікаційного циклу в іншу, що призводить до розкриття загальних фундаментальних принципів та предметів, що досліджуються;
- створення методологічної бази для вирішення масштабних практичних завдань;
- розробка узгодженої наукової основи конкретних наук соціально-комунікаційного циклу (об'єкт, предмет, метод, базові категорії) ;
- комплексний аналіз елементів соціально-комунікаційної системи та розробка загальних типологій та класифікацій, типових моделей та схем інформаційних процесів;
- виявлення загальних закономірностей соціальної комунікації, соціального пізнання й управління суспільством.

Друга концепція соціальної інформатики (Соціальна інформатика II) була висунута в 1980-ті рр., коли розвинуті країни зіткнулися з необхідністю вивчення процесів інформатизації суспільства і їх впливу на роль і умови існування людини. Саме в цей час стало очевидно, що інформаційні процеси здобувають усе більшу значимість у суспільстві і проникають у різні сфери його життєдіяльності – економічну, політичну, духовну і соціальну. Необхідність формування інформаційної компоненти світосприйняття людини, інформаційного підходу до аналізу оточуючого середовища, потребує нового усвідомлення основних закономірностей інформатизації суспільства.

При цьому в середині 1980-х рр. стало зрозумілим, що інформатизація – процес соціальний, він не зводиться до насичення суспільства комп'ютерними пристроями і новітніми технологіями. Будь-які технічні інновації – не зміст і не ціль цього процесу, а тільки більш-менш ефективні засоби. Головне ж у змісті процесу інформатизації – якісне перетворення всієї інформаційної сфери життя суспільства з метою оптимізації результатів будь-якої соціальної діяльності. Це призвело до того, що соціальна інформатика стала розглядатися рядом фахівців як наука, що вивчає комплекс проблем, пов'язаних із перебігом інформаційних процесів в соціумі, зокрема як наукову базу формування інформаційного суспільства. Тому згідно цієї концепції, соціальна інформатика вивчає процеси інформатизації суспільства, їх вплив на соціальні процеси, в тому числі, на розвиток і стан людини в суспільстві, на зміну соціальних структур суспільства під впливом інформатизації.

Предметом соціальної інформатики згідно цієї концепції є взаємодія суспільства й інформаційно-комп'ютерної техніки, закономірності і тенденції цієї взаємодії.

Згідно другої концепції, структура предметної області та завдання соціальної інформатики визначаються наявністю наступних напрямів наукових досліджень:

- інформаційні ресурси суспільства, їхні властивості та структура, потреби суспільства в інформаційних ресурсах і ступінь їхнього задоволення;
- інформаційний потенціал суспільства, його структура, динаміка, закономірності формування й ефективність використання;
- інформаційне суспільство як ступінь розвитку цивілізації, його закономірності і проблеми;

- людина в інформаційному суспільстві.

Третя концепція соціальної інформатики виникла в 1990-ті роки. Її виникнення зумовлене необхідністю розробки методології інформаційного підходу, який майже не розроблений і не осмислений у сучасній науці. Зокрема, фактично не узагальнений наявний досвід його використання в суспільних, біологічних, технічних науках, не виявлені позитивні пізнавальні ефекти, що ним даються, не встановлені обмеження на його використання і т. д. Саме це зумовлює актуальність розробки методологічної теорії (Соціальна інформатика III), предметом якої є інформаційний підхід.

4. В Україні сьогодні соціальна інформатика розглядається як узагальнююча дисципліна середнього рівня предмет якої складають принципи, методи, закономірності інформаційного забезпечення суспільного життя, незалежно від галузевого характеру інформаційних систем, носіїв і каналів розповсюдження (В. Ільганаєва). На нашу думку, дане визначення надає можливість подолати розбіжності і поєднати в собі по меншій мірі перші дві концепції Соціальної інформатики, що має значний позитивний ефект, принаймні з точки зору викладання даної дисципліни.

Соціальна інформатика вивчає елементи соціально-комунікаційної системи комплексно та узагальнено, виробляючи загальні типології і класифікації, типові моделі і схеми інформаційних процесів, виявляючи загальні структури, властивості, принципи побудови елементів різних комунікаційних систем. Тому одним з основних її наукових методів є метатеоретичний порівняльний аналіз. Загалом, власна наукова методологія соціальної інформатики, то в даний час вона ще знаходиться в стадії свого формування. Важливою відмітною властивістю цієї методології є використання сукупності різних видів наукового підходу до проблем аналізу і синтезу розглянутих проблем і процесів.

Основними з них є інформаційний, системний, коеволюційний і соціальний підходи.

Сутність інформаційного підходу полягає в тім, що при вивченні деякого процесу або явища в першу чергу виділяються його інформаційні аспекти. Досвід показав, що дуже часто це дозволяє висвіти, здавалося б, звичні і добре знайомі процеси і явища в зовсім новому світлі, розкрити їх глобальну інформаційну сутність, що у багатьох випадках і є головною причиною того або іншого розвитку цих процесів.

Значення системного підходу полягає в тому, що нині відбувається формування нових міждисциплінарних концепцій і методів, орієнтованих на рішення безлічі цілком конкретних, актуальних для суспільства проблем, і для досягнення цієї мети об'єднуючих у своїх межах знання і досвід усіляких наук — від гуманітарних до технічних — на методологічній основі саме системного підходу.

Що ж стосується коеволюційного підходу, то його зміст полягає в необхідності врахування нерозривної єдності і взаємовпливу процесів розвитку суспільства і його інформатизації, їх коеволюції.

Соціальний підхід до проблем, досліджуваних соціальною інформатикою, полягає в тому, щоб орієнтувати ці дослідження головним чином на соціальні аспекти процесу інформатизації, його гуманістичну спрямованість. Сюди відносяться, у першу чергу, проблеми становлення і розвитку інформаційного суспільства, нові можливості і проблеми його демократизації, забезпечення інформаційної волі й інформаційної безпеки людини і т.п.

Методологічний апарат соціальної інформатики, крім зазначених вище підходів, містить у собі і методи інформаційного моделювання розглянутих процесів, а також традиційні для соціологічних наук методи соціального моніторингу, прогнозування і управління.

Можна припустити, що склад і потужність методологічного апарата соціальної інформатики будуть у найближчі роки швидко розвиватися в міру розширення і поглиблення її предметної області і появи необхідності в рішенні нових задач, висунутих соціальною практикою розвитку суспільства.

Але вже сьогодні можна констатувати, що соціальна інформатика уже встигла створити солідну методологічну базу, нагромадити великий обсяг теоретичних і прикладних знань і

тим самим довести своє право на статус самостійної й авторитетної галузі наукового знання. Хоча досі існують значні розбіжності в її розумінні навіть в межах зазначених концепцій. Так, навіть у межах так званої „Соціальної інформатики II” соціальну інформатику вважають і загальнонауковим знанням, і самостійною наукою міждисциплінарного напрямку, і галуззю інформатики у вузькому смислі. Зокрема, К. Колін, вважаючи соціальну інформатику самостійним напрямком фундаментальних і прикладних досліджень у галузі інформатики, предметом її досліджень вважає процеси інформатизації суспільства, а також їх вплив на соціальні процеси, у тому числі – на розвиток і становище людини в суспільстві, на зміну соціальних структур суспільства під впливом інформатизації. Інші дослідники вважають, що до предметної області соціальної інформатики можуть бути віднесені: соціологічний аналіз основних напрямків впровадження інформатики в суспільну і соціальну сфери, вплив інформатики на соціальні явища в суспільстві, дослідження впливу соціального середовища на рішення задач, що стоять перед інформатикою. Тому фахівців із соціальної інформатики повинні цікавити такі проблеми як: Інтернет, системи підтримки прийняття рішень, інформаційна безпека, фінансова інженерія, а також методи інформатики в соціології.

Соціальна інформатика є характерним прикладом нового міждисциплінарного наукового напрямку, що формується на стику ряду природних і гуманітарних наук під впливом інтегративних факторів, обумовлених виниклою в останні роки соціальною необхідністю формування наукової бази нової постіндустріальної цивілізації — інформаційного суспільства.

Окрім того, розуміння соціальної інформатики як узагальнюючої дисципліни середнього рівня зумовлює її тісний взаємозв'язок з дисциплінами соціокомунікаційної сфери (бібліотекознавством, бібліографознавством, книгознавством та рядом інших).

Все це разом говорить про те, що затребуваність суспільством соціальної інформатики виявилася настільки значною, а її проблемно-тематичний діапазон такий великий, що темпи розвитку її наукового потенціалу дещо відстають від безупинно зростаючих запитів суспільних наук і соціальної практики.

Окрім того, слід зазначити, що багато прихильників цього наукового напрямку не без підстави думають, що головний шлях – подальше прискорене нарощування власного наукового "капіталу" соціальної інформатики. І це, зрозуміло, правильно. Однак при цьому не можна не брати до уваги й особливої, досить специфічної природи даної науки. Справа в тім, що фундаментальна сутність її об'єкта – „соціальна інформація” – є не що інше, як „відображення соціальної реальності” у тих або інших формах. Але, як відомо, сама соціальна реальність надзвичайно багатолика, багатозначна у своїх конкретних проявах. Проблема соціальної інформації в суспільстві – це, у широкому змісті, питання співвідношення суспільного буття і суспільної свідомості в їхній органічній цілості. У цьому співвідношенні комплексно виступають гносеологічна і соціологічна складові, іншими словами, – процес пізнання феномена соціального і процес самого соціального життя у всіх її різноманітних проявах.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення терміну “соціальна інформатика”.
2. Охарактеризуйте сутність та особливості концепцій соціальної інформатики.
3. Назвіть мету соціальної інформатики.
4. Сформулюйте основні завдання соціальної інформатики.
5. Охарактеризуйте місце соціальної інформатики в структурі наукового знання.

Лекція 2. СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ – ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО НАСЛІДУВАННЯ

Основні питання теми:

1. Сутність і визначення соціальної інформації.
2. Соціальна інформація як база соціального наслідування.
3. Види соціальної інформації.

Мета лекції: розглянути соціальну інформацію: поняття, визначення, основні концепції та класифікації, місце в системі соціального наслідування та взаємовідносини із знанням.

1. Передусім необхідно зазначити, що людське знання, виступає в двох іпостасях – персональній і соціальній. З одного боку, як зазначає Ю. Шрейдер, існує персональне знання яке належить конкретному індивідууму і є його надбанням. Таке знання прийнято називати неявним. Тобто, персональне знання виявляється чимось властивим особистості знаючого, невідчужуваним від цієї особистості, що складає її невід'ємну частину.

Проте знання передаються, відчужуються і перетворюються в суспільне надбання, що циркулює як у виді соціальних естафет, що передають зразки правильних (успішних) дій, так і у виді відрефлектованих у свідомості і явно виражених формулювань закономірностей і рекомендацій як діяти. У такій формі існування знання втрачає індивідуальний характер і стає безособовим інструментом, у принципі доступним кожному членові даного культурного співтовариства.

Явно виражене знання може існувати в суспільстві як відчужене від конкретних людей. Для цього воно повинно бути виявлено, вербалізовано і представлено в знаковій формі як текст, що несе інформацію. Правомірно сказати, що інформація – це форма існування знання, яке відчужене від носія і яке стало суспільним надбанням.

Отже, на основі цього Ю. Шрейдер виділяє наступні три типи знання: особисте знання, знання у виді соціальних естафет (які передають культурні зразки) і інформація (відчужене знання). При цьому особисте знання реалізується в соціальних естафетах і відчужується у виді текстів, а також лежить в основі розуміння текстів (здатність адресата сприйняти інформацію з тексту визначається його особистим тезаурусом).

У сучасних умовах інформація всі частіше використовується як технічний інструмент для рішення проблем, що постають перед суспільством. Сама відчуженість знання тут виявляється важливою умовою можливості маніпулювання їм з тією або іншою метою технічного характеру. Для цього використовуються різні методи організації знання-інформації: класифікації, представлення у виді тезаурусів, запис за допомогою формально-логічних мов і т.п. Однак необхідність як можна більш широкого інструментального використання знання вступає в протиріччя з фундаментальними особливостями знання як феномена культури: не явністю особистого знання, неможливістю адекватного перекладу в інформацію знання, що функціонує у формі соціальних естафет, труднощами штучного створення систем непрямої комунікації, що дозволяє транслювати не стільки фактичну інформацію, скільки структуру особистої свідомості. Розходження між зазначеними трьома видами знання має сутнісний характер, і перехід з одного виду в іншій вимагає подолання принципових бар'єрів, що виникають через протиріччя між культурним і технічним аспектами знання.

Інформація – є одним з фундаментальних понять науки, таким як матерія та енергія, межі якого за останні десятиліття значно розширилися й охоплюють у наш час сферу мислення, живу природу, потім фізичні об'єкти, і, зрештою, увесь навколишній світ. У широкому смислі інформація – це відомості, знання, повідомлення, що є об'єктом збереження, передачі, перетворення і які допомагають вирішити поставлену задачу. Інформація – це нові відомості, що можуть бути використані людиною для удосконалення її діяльності і поповнення знань. Відповідно до цього трактування під інформацією

розуміються, як правило, будь-які відомості, одержувані людиною. Зокрема, в Україні Законом „Про інформацію” інформація визначається як документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.

Феномен інформації неодноразово спеціально або побічно розглядався в працях представників різних наукових дисциплін. Так, питання про сутність інформації аналізується в фундаментальних загальнотеоретичних роботах з документознавства, книгознавства, кодикології і, безумовно, інформатики, де інформація виступає як один з об'єктів дослідження.

На сьогоднішній день найпоширенішими є три концепції інформації:

1) атрибутивна, що трактує інформацію як атрибут всієї матерії, як невід'ємну внутрішню властивість всіх матеріальних об'єктів;

2) функціонально-кібернетична, яка не визнає інформації в неживій природі, а пов'язує її існування з системами, що самоорганізуються, самоуправляються, тобто базується на обов'язковому зв'язку інформації та управління;

3) семіотична, у відповідності з якою інформація розглядається у нерозривній єдності зі знаком, поза яким інформація існувати не може.

В межах останньої концепції мова йде про інформацію семантичну, соціальну і саме така інформація вивчається інформатикою, а також бібліотекознавством, бібліографознавством, теорією масових комунікацій, архівознавством тощо.

Існує думка, що ці концепції використовуються в різних сферах аналізу, і отже розходження цих підходів умовно, кожний з них має свої позитивні риси. містить. Тому безліч визначень поняття інформації рівного ступеня мають право на існування, фіксуючи різні аспекти багатогранності цього феномена.

При підході, акцентованому на гносеологічних і соціальних характеристиках інформації, важливим моментом є розуміння того, що поняття "інформація" містить у собі не сам зміст дійсності, а відображення, вираження і позначення цього змісту. Інформацією називаються результати процесів відображення, вираження і позначення фрагментів змісту об'єктивної реальності.

Можна позначити наступні якісні характеристики інформації як явища:

- є об'єктивно існуючим феноменом універсуму;
- виражає і позначає елементи об'єктивної реальності;
- має матеріальну й ідеальну форму;
- є двоїстим елементом процесу комунікації, виступаючи одночасно засобом і метою;
- має якісні і кількісні характеристики;

Категорія „соціальна інформація” є похідною від категорії „інформація”. Широке тлумачення терміна „соціальна інформація” припускає включення в його зміст будь-якої інформації, що відноситься до людини і соціуму, безвідносно до того в якій формі вона представлена – в ідеальній формі або в матеріальній. На цій підставі, до класу явищ, визначених як „соціальна інформація” може бути віднесена, наприклад, генетична інформація в організмі людини. Цих поглядів дотримується, зокрема Ф. Цирдя.

Інше, більш вузьке розуміння терміна „соціальна інформація”, представлено, наприклад, у роботах В. Афанасьєва, котрий відносить до цього поняття тільки ідеальні форми відображення дійсності людського суспільства. З погляду цього підходу, вся інформація, що передувала суспільству людей по своїй природі матеріальна, у той час як соціальна інформація приймає ідеальну форму і є вищим видом інформації. Така специфічність виділяє соціальну інформацію усередині більш широкого класу явищ, які мають назву „інформація”. Ця позиція видається більш змістовною й обґрунтованою. Тобто, „соціальна інформація” це будь-яка інформація, що циркулює в суспільстві.

Слід особливо відзначити той факт, що соціальна інформація – це засіб трансляції через простір у часі одного лише артикульованого компонента знання, необмежена передача якого є можливою лише завдяки його повній вербалізації (наприклад, перетворення на текст). Саме

цим даний компонент знання відрізняється від інших, не менш важливих, компонентів, що не допускають артикуляції – умінь, навичок, інтуїтивних уявлень, які не піддаються артикуляції (вербалізації), через що їх важко або навіть неможливо вивести у виді інформації. Тому ці компоненти знань транслюються в суспільстві лише за допомогою механізмів соціальної пам'яті, наслідування соціальних нормативів. Відповідно їх трансляція можлива навчанням під час безпосереднього спілкування вчителя з учнем, тобто шляхом наслідування зразкам.

Як відомо, спілкування, комунікації, обмін інформацією властиві усім живим істотам, але в особливому випадку – людині. Одержання інформації з навколишнього світу, її аналіз і генерування складають одну з головних функцій, що відрізняє людину від іншого живого світу. Інформація дозволяє людині орієнтуватися в навколишньому оточенні, стимулює її діяльність, визначає її поведінку в конкурентній боротьбі, забезпечує її життєдіяльність.

Соціальна інформація виступає як комплекс знань про стан і взаємодію різних інститутів суспільства, про зв'язок реальної діяльності людей з розвитком їх свідомості і зворотнім впливі суспільної свідомості на суспільну практику. При цьому процес формування поняття соціальна інформація не можна вважати завершеним, він пов'язаний з подальшою розробкою таких загальнонаукових понять, як "система", "управління", "організація", "модель", "структура", "інформація".

Інтерес до соціальної інформації обумовлений актуальністю проблем наукового управління соціальними процесами, а також помітним стрибком у розвитку інформації й інформаційної техніки. Ця ситуація породила популярність терміна "інформація" стосовно до описів різних процесів і явищ у суспільстві, хоча вироблене філософами знання щодо самого поняття "інформація" не було сприйнято в дискусії про соціальну інформацію і визначення останньої довгий час залишалися інтуїтивними і були зорієнтовані на розуміння інформації як відомостей, повідомлень про соціальні процеси, активно використовуваних людьми. Але в міру удосконалювання управління суспільством зростає необхідність знання про об'єкти управління (соціальні групи, верстви населення, територіальні спільності, підсистеми суспільства). Чисто технічна інформація стає елементом соціальної інформації, якщо торкається інтересів колективів або груп людей (наприклад, будівництво АЕС). Разом з тим зростає потреба людей в соціальній інформації. У цих умовах і об'єкт, і суб'єкт управління суспільства мають потребу в достовірній і повній інформації про функціонування суспільства.

2. Як відомо, поведінка людини як біологічної істоти програмується головним чином інформацією, переданою від покоління до покоління в спадщину. Саме генетична інформація визначає властивий людині тип обміну речовин, подразливості, здатності до відтворення потомства, спадковості і мінливості, народження, росту, розвитку, старіння і т.д. Генетична інформація строго індивідуальна. Вона передається від людини до людини. Але при цьому в суспільстві, у його житті і розвитку вирішальне значення має не генетична, спадкоємна, індивідуальна, а соціальна інформація – тут сформувалася специфічна, надіндивідуальна система інформації, що забезпечує нагромадження, збереження, передачу істотно важливої, програмуючої поведінку індивідів інформації від покоління до покоління (вертикальний обмін інформацією), а також обмін інформацією між людьми одного покоління (горизонтальний обмін інформацією).

Унікальність людини полягає в тому, що вона разом із генетичною програмою має завдяки наявності свідомості, другу програму, що визначає її розвиток у кожному наступному поколінні. Цю другу програму можна назвати програмою соціального наслідування.

Програмою соціального наслідування є саме соціальна інформація. Вона втілена в знаряддях праці й інших предметах "другої природи", у документальній (літописи, книги, архіви, газети, журнали, магнітні диски і стрічки і т.д.), художньо-образній (твори літератури і мистецтва) і усній формі.

Саме тому, що нове покоління людей завдяки соціальній інформації успадковує досягнення виробництва, науки, техніки та технології, соціально-політичного і духовного

життя, воно урятовано від необхідності починати все спочатку. Відштовхуючи від досягнутого, воно домагається все нових і нових успіхів у різних сферах громадського життя. Наслідувана від покоління до покоління соціальна інформація забезпечує (зрозуміло, при вмілому її використанні) наступність у розвитку суспільства.

Окрім інформації, отриманої в результаті соціального наслідування, чималу частину інформаційної запасу кожної людини, складає прижиттєва інформація, тобто знання, відомості, які індивід одержує сам у результаті безпосереднього контакту з навколишнім соціальним і природним середовищем. Інакше кажучи, прижиттєва інформація це інформація, що є результатом особистого досвіду людини, яка у сукупності з інформацією, запозиченою з загальнолюдської інформаційної спадщини зумовлює специфічно особистісний характер мислення і поведінки конкретної людини, її індивідуальну здатність орієнтуватися, думати і діяти в навколишньому світі.

Все це зовсім не означає, що генетична інформація, закладена в різних індивідах, однакова і що настільки ж однаково вони сприймають вплив соціального середовища, асимілюють соціальну інформацію. Вплив соціальної сфери, засвоєння інформації обов'язково здійснюється через внутрішню людину, і в цьому внутрішньому генетика займає помітне місце. Саме внутрішнє – певні спадкоємні задатки, спадкоємна інформація служать тим ґрунтом, на якій виростають паростки соціальної інформації, що формує з індивіда, Людину, особистість.

І все-таки роль генетичної інформації не слід переоцінювати. Якщо індивіда не навчати, не виховувати, інакше кажучи, не давати йому інформацію на рівні сучасної культури, він уподібниться своїм далеким предкам, дикунам. Тільки завдяки наслідуванню інформації, виробленої попередніми поколіннями людей, і асиміляції інформації, якою володіють його сучасники, індивід стає соціальною істотою, повноцінним членом суспільства.

Більше того, дослідями доведено, що людина може нормально мислити тривалий час тільки за умови інформаційного спілкування, що не припиняється, із зовнішнім світом. Повна інформаційна ізоляція від зовнішнього світу – це початок божевілля. Інформаційний, стимулюючий мислення зв'язок із зовнішнім світом так само необхідний, як їжа і тепло, мало того – як наявність енергетичних полів, у яких відбувається вся життєдіяльність людей на нашій планеті.

3. Поза суспільною практикою соціальна інформація неможлива. Саме практика – джерело і сфера застосування соціальної інформації, критерій її цінності. Поза практикою, практичною діяльністю людини соціальна інформація, як форма людської психіки, не може не виникнути, не існувати, не використовуватися. Згідно закону „Про інформацію” джерелами інформації є „передбачені або встановлені Законом носії інформації: документи та інші носії інформації, які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають інформацію, а також повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи”.

Загалом, розрізняють наступні рівні соціальної інформації: а) інформація, яку спостерігають, яка виникає в практиці; б) інформація, яка відображає сферу однобічного чуттєвого зв'язку; в) інформація, що відображає сферу теоретичних міркувань.

При класифікації соціальної інформації передусім виникає питання: на якій основі, на базі яких принципів потрібно будувати класифікацію. Окрім того, термінологічна невизначеність щодо понять „інформація” та „соціальна інформація” також створює перешкоди для розробки загальноновизнаної класифікації соціальної інформації.

Зокрема, дослідники пропонують класифікувати соціальну інформацію на основі характеру джерела, засобу фіксування або передачі інформації, сутності її споживача; за її роллю в управлінні – безпосередньому, прямому, або опосередкованому; на основі її корисності, переносу її вартості на створювані з її допомогою цінності; на основі її співвідношення з часом у якому вона створена і використовується тощо. Детальний аналіз існуючих класифікацій представлений, зокрема в працях Н. Кушнаренко, Г. Швецової-Водки та ін.

Згідно закону „Про інформацію” основними видами інформації є: статистична інформація; адміністративна інформація (дані); масова інформація; інформація про діяльність державних органів влади та органів місцевого і регіонального самоврядування; правова інформація; інформація про особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; соціологічна інформація.

Окрім того, у зазначеному законі наводиться визначення галузей інформації – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про відносно самостійні сфери життя і діяльності суспільства та держави.

Основними галузями інформації є: політична, економічна, духовна, науково-технічна, соціальна, екологічна, міжнародна.

Загалом, проблема класифікації соціальної інформації залишається невирішеною. Потребує доробки в цих та інших питаннях і закон „Про інформацію” і низка інших законодавчих актів інформаційної сфери.

Питання для самоконтролю:

1. Сформулюйте сутність поняття „інформація”.
2. Назвіть основні концепції інформації.
3. Дайте визначення терміну “ соціальна інформація”.
4. Охарактеризуйте дві основні позиції стосовно розуміння терміна „соціальна інформація”.
5. Назвіть галузі інформації.
6. Сформулюйте основні завдання соціальної інформатики.
7. Охарактеризуйте генетичного і соціального потоків інформації в історії людства.
8. Назвіть особливості вертикального та горизонтального обміну інформацією.
9. Назвіть джерела та рівні соціальної інформації.
10. Розкрийте основні проблеми класифікації соціальної інформації.
11. Назвіть види інформації.
12. Назвіть типи знання за Ю. Шрейдером.

ЛЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАТИКА ЯК СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ

Основні питання теми:

1. Загальна характеристика соціальної інформатики як сфери діяльності.
2. Інформатизація як засіб інтенсифікації інформаційної діяльності.
3. Світовий досвід інформатизації.
4. Глобальна інформаційна інфраструктура.

Мета лекції: розглянути соціальну інформатику як сферу діяльності: поняття, основні напрями і тенденції розвитку.

1. Передусім слід зазначити, що згідно закону „Про інформацію” інформаційна діяльність це „сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави”. Основними напрямками інформаційної діяльності відповідно до цього ж закону є „політичний, економічний, соціальний, духовний, екологічний, науково-технічний, міжнародний тощо”, а її видами – „одержання, використання, поширення та зберігання інформації”.

Соціальна інформатика як сфера діяльності базується на наступних твердженнях. По-перше, соціальна інформація розглядається як відображення всієї системи соціальної практики, всіх суспільних явищ і процесів. По-друге, тільки на цій основі можна говорити про відображення соціальною інформацією закономірностей розвитку соціуму. По-третє, мова йде про таку глибину відображення цих тенденцій, що дозволяє сформувати певний соціокультурний образ даного суспільства і покладений у його основі відповідний генотип, як продукт історичного розвитку суспільства. І, нарешті, соціальна інформація пов'язана як з наявним соціальним буттям, так і з закладеними в ньому потенціями.

Напрями і мета соціальної інформатики як сфери діяльності безпосередньо пов'язані з темою інформаційних потреб, які для більшості людей обумовлені їх практичною діяльністю, здійснюваною в рамках суспільного поділу праці. Як правило, необхідність в інформації виникає тоді, коли людина потрапляє в ситуацію нестатку якихось необхідних матеріальних або емоційних ресурсів. Для того, щоб успішно вирішити будь-яку проблемну ситуацію, треба знайти інформацію про те, як це зробити. При цьому індивід змушений на підставі вже наявної інформації моделювати якусь ідеальну ситуацію і намагатися визначити характер необхідної додаткової інформації і, таким чином, сформулювати свою інформаційну потребу.

Довгий час головним засобом приборкання інформаційних потоків було залучення до інформаційної сфери додаткової кількості людей. З розвитком продуктивних сил, ускладненням виробництва, його спеціалізацією і кооперацією спостерігалось прискорення цього процесу. Це пов'язано з тим, що обсяги інформації постійно збільшувалися, а складність її обробки зростала. У США, наприклад, частка людей, що займаються збором, обробкою і аналізом інформації, у загальній кількості працюючих зросла за останні п'ятдесят років багаторазово і в даний час перевищила 50 відсотків, при цьому вартість документообігу склала 100 мільярдів доларів на рік. І це явище є характерним для усіх промислово розвинених країн. Таке зростання багато в чому визначається і тим, що продуктивність праці людей, зайнятих в інформаційній сфері зростає набагато повільніше, ніж у тих, що безпосередньо створюють матеріальні цінності.

Принципові зміни у відношенні людини до інформації відбулися в зв'язку з новою можливістю перейти від ручних способів збору й обробки інформації до автоматизованих. Комп'ютер, що відкрив для людини майже необмежені можливості в питаннях оперування інформацією, дозволив перетворити її на ресурс, від якого залежить розвиток економіки будь-якої країни. Іншими словами, разом із енерго- і фондоресурсом є необхідним і інформаційний ресурс, що визначає рівень застосування прогресивних технологій. Таким чином, щоб заповнити запаси сировини й енергії, що зменшуються, людство гостро потребує

інформації, яка відчиняє нові шляхи більш раціонального й економного одержання засобів для підтримки своєї життєдіяльності.

Отже, сьогодні загально визнаною стала теза про те, що без накопичення і умілого використання інформації є неможливим науково-технічний і соціальний прогрес. Інформація є визначальним чинником розвитку міжнародної, економічної, технічної і наукової сфер людської діяльності. При цьому, звертає на себе увагу одна така властивість інформації: будучи акумульованою і обробленою з певних позицій, інформація дає нові відомості, приводить до нових знань. Тому природно, що інформаційні ресурси, які є продуктом інтелектуальної діяльності найбільш кваліфікованої і творчо активної частини працездатного населення, в останні роки зростають особливо швидко. Як наслідок у світі склалася ситуація, коли потік інформації, що генерується, почав випереджати можливості людства з його переробки та ефективного використання. Пояснюється це насамперед тим, що єдиним інструментом переробки інформації був і залишається людський мозок.

2. У промисловості розвинених країн в процес обробки інформації включені значні людські ресурси. Адже з інформаційної маси необхідно витягти насамперед потрібну інформацію. Крім того, інформація повинна бути суттєвою, точною, своєчасною. Статистика говорить про те, що розроблювач або дослідник витрачає інколи до половини свого робочого часу на пошук необхідної інформації. Тому інформаційна діяльність забезпечує радикальну інтенсифікацію суспільного виробництва на базі використання інформаційних технологій, вихід суспільства на передові рубежі за продуктивністю праці, широке впровадження автоматизованих виробництв, підвищення в праці творчого елементу, перехід до сучасних моделей діяльності і життя людей, що характеризуються, насамперед, високим рівнем інформаційно-організаційного комфорту, доступністю й ефективністю застосування величезних інформаційних багатств. Мова йде про інформатизацію, яка забезпечує повне використання глибинних чинників соціально-економічного прогресу – резервів, що полягають в інтенсифікації інформаційної діяльності.

Необхідно підкреслити при цьому, що інформатизацію не можна змішувати з комп'ютеризацією. Це різні поняття. Комп'ютеризація – насичення ринку комп'ютерною і телекомунікаційною технікою та засобами її алгоритмічного і програмного забезпечення. Інформатизація ж припускає більш широкий підхід до комп'ютеризації, що включає перетворення усього комплексу засобів і умов розгортання інформаційних процесів – як створення відповідної технічної бази, так і модернізацію організаційно-економічних, юридичних і людських чинників. В Законі України „Про Національну програму інформатизації” інформатизація визначається як „сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки”. Іншими словами, це – цілісний процес формування нового автоматизованого інформаційного середовища як необхідної умови ефективного застосування комп'ютерів, їх мереж, робототехнічних комплексів, банків даних і т.д.

Необхідно особливо підкреслити той факт, що по мірі зростання масштабів комп'ютеризації й ускладнення комп'ютерів головним стає не технічний елемент, а соціальний і гуманітарний. Без цього комп'ютеризація не дає належного соціально-економічного ефекту, тому що історично сформоване паперове середовище з його архаїчними структурами і книжкова письменність користувачів не дозволяють створити цілісні інформаційні технології, а комп'ютери у такому середовищі функціонують як надарифмометри (обчислювальні системи).

Концепція інформатизації протистоїть системотехнічній концепції, відповідно до якої майже вся увага зосереджується на розвитку комп'ютерної техніки (включаючи програмне забезпечення), тоді як перетворення соціально-економічних середовищ, у які

впроваджуються комп'ютери, здійснюється емпірично, несистемно, поверхово. Це не просто позбавляє сенсу процес комп'ютеризації, багато в чому нівелює значення найперспективніших її напрямів, але і призводить до величезної втрати матеріальних ресурсів і часу.

3. Світовий досвід свідчить про різні шляхи вирішення проблеми інформатизації. Більше 40 років США рухалися до досягнення цієї цілі, створивши гігантську інформатизаційну індустрію. Понад 30 років створювали інформатизаційну структуру країни Західної Європи. Японія за рахунок державної науково-технічної політики ліцензування вирішила цю проблему менше, ніж за 20 років. Країни Південно-Східної Азії (Південна Корея, Бірма, Тайвань, Сінгапур та ін.), використавши досвід інформатизації інших країн і при жорсткій регламентуючій ролі держави, за допомогою національних програм інформатизації вчинили прорив в майбутнє менше чим за 10 років.

При цьому важливо відзначити, що вирішення проблем інформатизації супроводжувалося потужним розвитком організаційних механізмів з реалізації загальнонаціональних проектів інформатизації. Детально враховуються усі дрібниці: управління постачаннями устаткування; система контролю і звітності; призначення радників, експертів і консультантів проектів і напрямів; створення компетентних керуючих команд; система їх фінансування й обміну інформацією між ними, а також реклама, торги, укладення договорів і встановлення часу виконання для кожного етапу і кожної керуючої дії.

Державна політика інформатизації неможлива без чіткого і професійного управління цим процесом. Тому Законом України „Про концепцію Національної програми інформатизації” зазначається, що „державна політика інформатизації формується як складова частина соціально-економічної політики держави в цілому і спрямовується на раціональне використання промислового та науково-технічного потенціалу, матеріально-технічних і фінансових ресурсів для створення сучасної інформаційної інфраструктури в інтересах вирішення комплексу поточних та перспективних завдань розвитку України як незалежної демократичної держави з ринковою економікою”. При цьому, в цьому ж законодавчому акті наголошується, що „для прискорення процесу інформатизації, що потребує відповідної концентрації ресурсів, в основу державної політики повинно бути покладене державне регулювання процесів інформатизації на основі поєднання принципів централізації і децентралізації, саморозвитку, самофінансування та самоокупності, державної підтримки через систему пільг, кредитів, прямого бюджетного фінансування”.

Майже кожна держава, що реалізує плани інформатизації, організовує Ради на рівні державного управління. Тут особливо цінним є досвід країн, що почали інформатизацію порівняно нещодавно. Наприклад, Південна Корея має Національний Технологічний Конгрес під головуванням Президента країни, що включає членів Кабінету і представників по інформаційній технології.

Тайвань створив Інститут Інформаційної Індустрії для безпосередньої підтримки цієї індустрії, що, крім того, бере плату за навчання програмістів.

Бразилія, що створила законодавство з інформатики в 1985 р., заснувала Секретаріат з інформатики і Національну раду з інформатики (CONIN) під головуванням Президента Бразилії, у яких також беруть участь члени Кабінету і представники інформаційної технології.

Сінгапур створив Національний Комітет з торгівлі обчислювальною технікою, що координує підтримку інформаційної індустрії, надаючи особливе значення міжнародному ринку ПЗ.

Інші країни, такі як Австралія, Канада й Ізраїль, теж розробляють свої загальнонаціональні плани інформатизації. В усіх випадках майже всі ці країни повторили політику Японії і Франції, підтримуючи розвиток інформаційної індустрії і намагаючись захопити привілейовані сектори міжнародної обчислювального ринку.

Загалом, форми і методи регулювання процесів інформатизації у розвинених країнах різноманітні. Вони залежать від існуючих умов кожної країни. Можна виділити такі основні форми державного регулювання:

1. Закони, які регулюють інформаційні відносини в суспільстві, розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій, комп'ютерне право. Основні напрями законодавчої діяльності пов'язані з: 1) виданням актів, що регламентують процеси комп'ютеризації суспільства, зокрема виробництво високопродуктивної комп'ютерної техніки, створення комп'ютерних мереж і технологій, розвиток телекомунікацій, наукове забезпечення комп'ютеризації; 2) із законодавчим забезпеченням максимальної інформованості суспільства, необхідної для успішного функціонування його структур; 3) із законодавчим забезпеченням прав і законних інтересів громадян в умовах інформатизації суспільства.

Особливо важливим є правове врегулювання питань надання інформації громадянам, а також забезпечення недоторканності персональної інформації.

2. Правові рекомендаційні акти міжнародних організацій (наприклад, Ради Європи або Організації економічного співробітництва і розвитку), завданням яких є уніфікація національних законодавств із урахуванням глобального характеру інформаційних технологій і сучасних телекомунікацій. Наприклад, законодавче оформлення порядку автоматизованої обробки персональних даних в Європі почалося на початку 1970-х років. У 1981 р. Рада Європи прийняла Конвенцію № 108 про захист персональних даних з автоматизованої обробки. Конвенція ратифікована у Франції і чинна на її території з жовтня 1985 р. Вона також ратифікована у Німеччині, Іспанії, Норвегії, Швеції, Австрії, Данії, Ірландії, Люксембурзі, Великобританії, Ісландії та ін. Усього до Конвенції приєдналося близько 20 країн світу. Слід зазначити, що існують й інші міжнародні акти.

3. Національні програми інформатизації або доповіді, в яких викладається стратегія і тактика інформатизації та комп'ютеризації країни з урахуванням необхідних ресурсів, оцінкою соціальних наслідків, економічних переваг. Приклади таких програм і доповідей ми розглядали, аналізуючи державну політику інформатизації в розвинених країнах.

4. Міжнародні проекти, націлені на спільне наукове і технологічне опрацювання найбільш перспективних напрямів у сфері інформаційних технологій, створення нових поколінь обчислювальної і телекомунікаційної техніки.

5. Ліцензування і сертифікація програмних продуктів, інформаційної техніки, мереж телекомунікацій, баз і банків даних тощо.

6. Податкова і митна політика, що стимулює вкладення капіталу в інформаційний сектор економіки і захищає внутрішній ринок або навпаки, створює конкурентне середовище для вкладання капіталу в інформаційний сектор економіки.

7. Установлення пріоритетів у галузі підготовки кадрів.

8. Створення спеціальних урядових органів, що координують діяльність у сфері інформатизації, оцінюють відповідні проекти і розподіляють бюджетне фінансування.

9. Розроблення і впровадження єдиних стандартів для інформаційної техніки і телекомунікацій.

Процес розвитку суспільства не може відбуватися без потужного соціального замовлення, без ємного ринку інформаційних послуг (відповідно до Закону України „Про Національну програму інформатизації” „інформаційна послуга – дії суб'єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами”). Повинні бути встановлені податкові пільги й інші економічні стимули для продажу населенню засобів інформатизації по доступних цінах або їхнє надання через мережу прокатних пунктів.

Кінцевою метою цієї політики повинен стати такий же попит на засоби інформатизації, що існує на телефонні послуги. Нове інформаційне середовище повинне бути природним середовищем мешкання громадян. При цьому в спеціальній літературі інформаційне середовище розуміється як „складова частина ноосфери, що складається з інформації та вміння сприймати інформацію”.

Таким чином, державна підтримка процесу інформатизації (як відзначалося у висловленнях провідних фахівців в області інформатизації) повинна бути забезпечена відповідною національною політикою, прийнятою на рівні державного законодавчого акта. Цим актом (законом, декретом) повинно бути виражене не тільки принципове відношення держави до проблеми, що існує, але і конкретизовані дії і наміри уряду з досягнення поставлених цілей і ідеалів. У той же час, процес розробки такої політики потребує правової, матеріальної, організаційної і виробничої основ. Це має бути комплекс документів, що визначали б відношення відповідного уряду до процесу інформатизації, створюючи для нього режим найбільшого сприяння.

Природно, що необхідна не тільки моральна підтримка уряду, а й пряме фінансування з бюджету. Сьогодні ні великі, ні, тим більше, дрібні підприємства і фірми не в змозі в скільки-небудь значному масштабі виконати за свій рахунок фундаментальні дослідження, розробляти проекти загальнодержавного значення.

При цьому слід особливо підкреслити, що, як зазначає М. Бургін, інформатизаційні процеси, як і будь-які інші, відбуваються різними шляхами, причому можна визначити три їх групи: ті, що розвиваються стихійно; ті, що розгортаються регульовано; ті, що формуються детерміновано.

Регульовані процеси інформатизації відрізняються від детермінованих тим, що у першому випадку держава впливає на них опосередковано (через законодавство, фінансову підтримку певних заходів тощо), а у другому — сама реалізує цей процес, для чого створюються спеціальні структури.

Звісно, не можна однозначно стверджувати, що якийсь з цих процесів найкращий, а якийсь — найгірший. Все залежить від конкретної ситуації: для однієї найкраще підходять стихійні процеси, для іншої — регульовані, а для третьої — детерміновані. Наприклад, розраховувати на стихійні або навіть регульовані процеси у тоталітарному бюрократичному суспільстві неможливо, бо там все робиться тільки за наказом вищої установи, керівництва. Окремі громадяни не мають свободи, не можуть проявляти власну ініціативу, держава увесь час придушує прояви такої ініціативи, не запланованої бюрократичними структурами. У суспільстві, де розвинені приватне підприємництво, соціальна активність, де вже нагромаджений певний досвід і досить високий рівень компетентності й освіти, стихійна інформатизація буде найбільш сприятливою.

Україні, де існує складна економічна і соціальна ситуація, не можна сподіватися, що стихійна інформатизація буде успішною. В той же час детермінована інформатизація через розвиток ринкових структур і обмеження впливу держави на економічні процеси стала практично неможливою. Отже тільки регульована інформатизація може дати позитивні наслідки, але вона має бути методологічно дослідженою і теоретично обґрунтованою, а процеси інформатизації повинні реалізовувати компетентні і порядні фахівці.

Таким чином, як відзначено в концепції Національної програми інформатизації, у перехідний період уряд повинен контролювати й активізувати інформаційні технології не як галузь, а як засіб, що підтримує і прискорює економічні реформи.

Це означає пріоритетне впровадження сучасних інформаційних технологій у банківські, податкові і статистичні структури, правоохоронну діяльність, в органи державного управління, медицину, навчання, у систему масового інформування населення.

Приблизно така стратегія реалізується в розвинених країнах і країнах, що розвиваються. Реалізація виробленої стратегії покладається на національну раду з обчислювальної техніки, до складу якої входять повноважні представники уряду, організацій і підприємств інформаційної індустрії.

В Україні національна інфраструктура знаходиться ще в зародковому стані, але, як показує міжнародний досвід, буде розвиватися надзвичайно активно. Зараз є розрізнені мережі, які не являють собою загальну систему, що утрудняє входження України в європейські інформаційні та економічні структури.

Україні при побудові національної інформаційної інфраструктури потрібно залучити інвестиції приватного сектора і розробляти стратегії створення сучасної Національної інформаційної інфраструктури. Необхідно привести у відповідність з міжнародними нормами державне законодавство і нормативно-правові акти, що стосуються залучення приватних інвестицій при створенні і розвитку Національної інформаційної інфраструктури. Потрібна приватизація телекомунікаційних структур і надання користувачам сучасних телекомунікаційних послуг на прийнятних загальнодоступних умовах.

4. Слід зазначити, що практика високорозвинених в інформаційному плані країн свідчить, що кабельні мережі, які створювалися раніше лише для передачі програм телебачення і радіомовлення, сьогодні все частіше використовуються для надання інших інформаційних послуг: інтерактивне телебачення, телефонія (супутникова), Internet, електронна пошта. Так, згідно з даними Дослідницького центру консорціуму операторів кабельних мереж, які об'єднують 85% передплатників послуг мереж в США і 75% в Канаді, в об'ємі всього прибутку від експлуатації мережі, багатоканальне телебачення (40 і більше каналів) дає менше за 50% прибутку, тобто велику частину прибутку дають інші інформаційні послуги. У даний час в Україні при видачі ліцензії на створення кабельних мереж вимога їх багатofункціонального використання відсутня.

На всіх етапах розвитку суспільства інформаційні системи забезпечували інформаційний обмін між людьми, корпораціями, державами, колективами, інститутами, міжнародними організаціями, відображали відповідний рівень і можливості систем реєстрації, зберігання, обробки і передачі інформації і, по суті, були синтезом методів оперування людини з інформацією в інтересах тієї або іншої сфери його діяльності. Людина постійно користувалася інформаційними системами, проте останнім часом ступінь їх досконалості поки відстає від її потреб.

Найважливішим історичним етапом розвитку інформаційних систем стала писемність. Такий крок ознаменувався винаходом друкарства, у результаті чого різко збільшилися тиражі носіїв інформації, що створило передумови для росту продуктивних сил. Техніка оперування людини з інформацією пройшла довгий і цікавий шлях розвитку. Методи реєстрації і зберігання інформації беруть свій початок із наскальних знаків, малюнків на корі, папірусів. Сьогодні носієм інформації служить папір, фотоплівка, магнітна стрічка, магнітні диски і, нарешті, оптичні диски, де інформація записується за допомогою лазерного променя.

Особливе місце в організації нових інформаційних систем займає комп'ютер. Академік М. Моїсеєв вважає створення комп'ютера настільки ж значною віхою в становленні людства, як і використання вогню. З появою комп'ютера з'явилися можливості автоматизації елементів розумової праці в результаті звільнення людини від рутинних операцій і замикання частини інформаційних потоків на комп'ютер. Сучасний комп'ютер дає можливість накопичувати необхідну інформацію: записувати в пам'ять реферати книг, статті, доповіді, звіти, результати досліджень і вибирати її за необхідності. Будь-яка людина, що вміє користуватися терміналом, який з'єднує її з комп'ютером, може одержати на екрані міжнародну інформацію, що її цікавить, якщо це, звичайно, попередньо програмно забезпечено.

Друкарство поклато початок паперової технології, поява комп'ютера відчинила еру технології безпаперової, настання якої академік В. Глушков передбачав ще в 1960-ті роки. З'явилася можливість створювати автоматизовані системи обробки міжнародної інформації. Телефонна мережа, а потім спеціалізовані мережі передачі даних стали основою для об'єднання комп'ютерів у обчислювальні комплекси і розподілені комп'ютерні мережі. На базі методів інформатики створюються комп'ютерні мережі з базами даних, автоматизовані інформаційні системи, системи електронної пошти і телеконференцій, автоматизовані системи управління, системи комплексної автоматизації адміністративно-управлінської діяльності та ін.

Обговорення в літературі проблем використання інформаційних ресурсів призводить, як мінімум, до двох важливих висновків.

По-перше, розглядаючи інформацію як ресурс нарівні з іншими ресурсами суспільства, варто навчитися раціонально її використовувати. Це можливо лише на основі широкого впровадження сучасних інформаційних систем.

По-друге, нові інформаційні системи можуть виявитися оперативним і гнучким інструментом формування людського мислення та інтелектуального розвитку суспільства.

Розробивши комп'ютер і надавши йому властивість оперувати інформацією, людство одержало можливість підсилити свої інтелектуальні здатності. У людини з'явився помічник в сфері обробки інформації. Він змінив традиційні інформаційні технології, на його основі з'явилися нові. Виникла інформаційна індустрія.

Перше, що необхідно було зробити, це звільнити людину від багатьох рутинних неінтелектуальних операцій, пов'язаних з інформацією. Очевидно, незабаром настане час, коли людина в основному буде звільнена від операцій збору, збереження та обробки інформації.

Нова інформаційна технологія являє собою сукупність засобів і методів автоматизації інформаційних процесів, заснованих на використанні сучасної електронно-обчислювальної техніки та засобів зв'язку. Широко застосовувана в даний час в усіх розвинених країнах ця технологія робить суттєвий вплив на зміст та динаміку соціальних і економічних процесів.

Індустрія переробки інформації являє собою складний комплекс, що включає не тільки обчислювальну техніку, але і математичне забезпечення, засоби зв'язку та обчислювальні мережі, систему забезпечення технічної експлуатації обчислювальної техніки, а також засоби автоматизації конторських робіт.

Впровадження нової інформаційної технології в соціальну практику ставить перед соціальною інформатикою завдання вивчення взаємодії комп'ютера з конкретною людиною, з конкретним середовищем. Без вирішення цієї задачі обчислювальна техніка може виявитися чужорідним тілом у живому механізмі соціального управління, а інформаційна технологія – неефективною.

Глобальна інформаційна інфраструктура (ГІ) являє собою комплексне рішення по розвитку індустрії телекомунікаційних і інформаційних послуг нового покоління в світовому масштабі. ГІ можна розглядати у вигляді композиції (перехрестя) ряду базових технологій, інтегрування яких в рамках концепції ГІ обіцяє якісні зміни умов діяльності та життя людини. Пакет базових технологій ГІ включає наступні види індустрій:

- комп'ютерну;
- телекомунікаційну;
- побутових електронних приладів (consumer electronics);
- інформаційних додатків або сервісів.

При цьому важливою особливістю комбінацій базових технологій, що задовольняють вимогам концепції ГІ, є їх узгодженість, цілісність і закінченість, в тому значенні, що дані комбінації технологій визначають закінчені сценарії надання послуг (сервісу) кінцевому користувачеві.

У даний час сформована могутня міжнародна кооперація з розробки стандартів ГІ та принципів створення технологій ГІ. Розроблена широка програма робіт із стандартизації ГІ, що включає декілька десятків високо пріоритетних проектів, виконання яких здійснюється швидкими темпами. Загальна стратегія практичного втілення ГІ в життя передбачає еволюційний шлях розвитку, тобто побудова ГІ на основі вже існуючих систем і технологій за допомогою їх послідовної модернізації та інтеграції на базі нових принципів і стандартів. Зокрема, потенційними сервісами ГІ можуть служити послуги сучасної телефонії, послуги передачі даних і сервіси додатків мережі Internet.

Таким чином, під глобальною інформаційною інфраструктурою потрібно розуміти глобальне інтегроване середовище телекомунікаційних і інформаційних сервісів (послуг), що характеризуються:

- безперервною в просторі та у часі фізичною доступністю сервісів ГП, тобто можливістю доступу до ГП в будь-який момент часу і в будь-якій точці географічного простору;

- технічною простотою доступу до ГП, що реалізовується за допомогою використання спеціалізованих інформаційних пристроїв (приладів, терміналів) вводу/виводу нового покоління;

- загальною доступністю сервісів ГП, передусім по вартості послуг, що дозволяє потенційно кожній людині за прийнятну плату мати необхідний доступ до інформаційних і телекомунікаційних сервісів ГП;

- гарантованістю забезпечення необхідної якості обслуговування та захисту інформації при використанні послуг ГП;

- широким асортиментом вибору прикладних послуг, що надаються та охоплюють різні види інформації: аудіо, відео, графічну, динамічну графіку, дані, документи гіпермультимедіа;

- функціонуванням на основі досягнення широкої міжнародної згоди за загальними принципами управління доступом до ресурсів ГП, заснованого поєднанні взаємопов'язаних, інтероперабельних комунікаційних мереж, комп'ютерного обладнання, інформаційних баз і інформаційних терміналів.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення і назвіть основні напрями інформаційної діяльності.
2. Сформулюйте відмінності між комп'ютеризацією і інформатизацією.
3. Розкрийте сутність державної політики інформатизації.
4. Назвіть напрями і мету соціальної інформатики як сфери діяльності.
5. Дайте визначення інформаційної послуги.
6. Розкрийте поняття інформаційного середовища.
7. Охарактеризуйте сутність нової інформаційної технології.
8. Визначте пакет базових технологій глобальної інформаційної інфраструктури.
9. Сформулюйте принципи створення глобальної інформаційної інфраструктури.

ЛЕКЦІЯ 4. СОЦІАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

Основні питання теми:

1. Мета і завдання інформатизації.
2. Інформатизація як закономірний глобальний процес розвитку цивілізації.
3. Основні напрями інформатизації в Україні.

Мета лекції: надати загальне уявлення про інформатизацію як глобальний процес сучасності, зумовлений закономірностями розвитку цивілізації; охарактеризувати мету, завдання і напрями інформатизації.

1. В першу чергу необхідно зазначити, що інформатизація знаходить свій прояв у застосуванні інформаційних технологій у різноманітних галузях соціальної практики. Як зазначає В. Кушерець, особливе значення в сучасних умовах, звичайно, має комп'ютерна і телекомунікаційна техніка, що втілює в собі в першу чергу результати наук «кібернетичного циклу»: власне кібернетики, електроніки, теорії інформації, системотехніки, теорії автоматів, обчислювальної математики, інформатики. При цьому зазначений автор відзначає чотири головних напрямки використання комп'ютерів:

1. Комп'ютеризація знарядь праці — автоматизація машин і устаткування шляхом доповнення машинних систем четвертим елементом (вбудованими системами регулювання) або шляхом підключення їх до керуючих ЕОМ. Ця галузь використання ЕОМ (в основному мікропроцесорів і мікроконтролерів) охоплює роботобудування, створення верстатів із ЧПУ, центрів, автоматичних ліній та ділянок і називається (за закордонною термінологією) механотронікою.

2. Комп'ютеризація виробничих технологій шляхом створення і вбудовування в технологічні комплекси устаткування і систем автоматичного управління. При цьому важливе місце належить таким новаторським технологіям, як термоядерний синтез, біотехнологія, технологія космічного зв'язку, створення і розвиток яких неможливі без комп'ютерної техніки. Ця галузь використання ЕОМ (згідно із закордонною термінологією) називається технотронікою.

3. Комп'ютеризація соціально-комунікативних процесів — формування соціальних технологій шляхом машинізації таких галузей суспільної діяльності, як управління, наукові дослідження, проектні розробки, освіта, медицина, криміналістика, грошово-касові операції, охорона навколишнього середовища, сфера побуту, особистої роботи тощо.

4. В останні роки в найбільш розвинених країнах з'явився ще один напрямок комп'ютеризації — надскладні автоматизовані комплекси, що з'єднують усі три вищезгадані форми використання ЕОМ — механотроніку, технотроніку, інформатику. Такий напрям комплексної автоматизації одержав назву „телематика”. Цей термін складається з термінів «телекомунікація» і «інформатика».

В цілому, інформаційні технології, засновані на сучасних телекомунікаційних системах, створюють принципово нові моделі діяльності в науці, управлінні, проектній справі, медицині, грошово-касових операціях, стають вирішальним чинником економії часу, різкого зростання частки корисної, творчої праці в життєдіяльності членів суспільства.

Саме тому головною метою інформатизації є забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією на основі широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави.

Інформатизація в Україні сьогодні спрямована на вирішення таких основних завдань:

- формування правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних та гуманітарних передумов розвитку інформатизації;
- застосування та розвиток сучасних інформаційних технологій у відповідних сферах суспільного життя;
- формування системи національних інформаційних ресурсів;

- створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, охорони здоров'я тощо;
- створення загальнодержавних систем інформаційно-аналітичної підтримки діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- формування та підтримка ринку інформаційних продуктів і послуг;
- інтеграція України у світовий інформаційний простір.

Таким чином, можна констатувати, що процес інформатизації містить у собі три взаємозалежні процеси:

- медіатизацію – процес удосконалювання засобів збору, збереження і поширення інформації;
- комп'ютеризацію – процес удосконалювання засобів пошуку й обробки інформації;
- інтелектуалізацію – процес розвитку здатності сприйняття і створення інформації, тобто підвищення інтелектуального потенціалу суспільства, включаючи використання засобів штучного інтелекту.

Іншими словами, інформатизація містить у собі не тільки комп'ютеризацію, але і моделювання інформаційних процесів, перебудову організаційних структур, документопотоків, юридичних норм, а також відповідну підготовку і перепідготовку кадрів. Це – запрограмована перебудова соціального інформаційного середовища, створення принципово нових автоматизованих засобів і умов створення, поповнення, обробки, передачі і використання знань, ефективних методів інтелектуальної діяльності. Вона означає радикальний крок людства у вирішенні колосальної по своєму значенню проблеми ефективного використання можливостей людського розуму і комп'ютерної техніки.

Зміст інформатизації – забезпечення соціальних, економічних, правових, культурних і технологічних умов зберігання й активізації нових ідей, створення можливостей кожній людині зафіксувати свої ідеї, зробивши їх доступними широким масам, а також створення умов для їхнього використання.

2. Процес інформатизації суспільства є закономірним глобальним процесом розвитку цивілізації, який обумовлений цілим рядом об'єктивних факторів. Найважливішими з них є:

- швидко зростаюча складність штучно створюваного людиною середовища — техносфери, що все більше знижує її надійність і стійкість;
- виснаження природних ресурсів планети й обумовлена цим необхідність відмовлення від парадигми екстенсивного розвитку цивілізації;
- зростання екологічної небезпеки і необхідність пошуку рішення найактуальнішої і найскладнішої проблеми сучасності — проблеми виживання людства як біологічного виду.

Загалом, інформатизація суспільства є стратегічним чинником розвитку цивілізації, що завдяки особливим властивостям інформації дає людству певні шанси вирішити перераховані вище глобальні проблеми і перейти до нової парадигми сталого і безпечного розвитку. Процес інформатизації буде зберігатися також і на інших, наступних стадіях розвитку цивілізації, тому що він містить у собі величезний потенціал для розкриття здібностей до інтелектуального розвитку не тільки окремої людини, але і усього світового співтовариства.

Загальноцивілізаційне значення глобального процесу інформатизації суспільства виявляється не тільки в тім, що він охоплює всі сторони життя і професійної діяльності людей. Воно виявляється також і в усій більшій глобалізації найбільш важливих аспектів розвитку людського суспільства, серед яких передусім слід назвати наступні:

- глобалізація економіки, що проявляється в створенні транснаціональних корпорацій, міжнародного поділу праці і міжнародних ринків збуту продукції;
- глобалізація науки, що проявляється в створенні розподілених міжнародних творчих колективів учених, що працюють над загальними науковими проектами, а також в інтенсифікації процесів міжнародного обміну науковою інформацією, проведенні міжнародних телеконференцій;

- глобалізація освіти, що проявляється в розвитку систем дистанційної освіти, створенні відкритих територіально-розподілених університетів, коледжів, центрів підвищення професійної кваліфікації;

- глобалізація культури, характерними ознаками якої є створення електронних бібліотек і електронних версій картинних галерей, художніх і музейних експозицій, а також найбільш безцінних об'єктів архітектури і будівництва.

Необхідно відзначити, що глобальний характер процесу інформатизації суспільства і його стратегічне значення для подальшого розвитку цивілізації в даний час ще належним образом не усвідомлені. Значна частина сучасних політиків і державних керівників сприймають лише технократичну сторону цього процесу, його вплив на розвиток виробництва і нових технологій. У набагато меншій мірі сприймаються соціальні, культурологічні і геополітичні аспекти процесу інформатизації. І практично зовсім не враховуються його цивілізаційні аспекти, хоча саме вони є стратегічно найбільш важливими за своїми наслідками для майбутнього.

Загалом, для забезпечення успішного здійснення процесу інформатизації необхідно враховувати і зважати на соціальні передумови, умови і наслідки інформатизації. Соціальні передумови інформатизації – це те, що повинне бути в суспільстві, щоб почалося успішне розгортання процесів інформатизації. Соціальні умови інформатизації – це реальна обстановка, у якій відбувається процес інформатизації. Соціальні наслідки інформатизації – реальні і прогнозовані зміни в суспільстві, що відбуваються під впливом інформатизації. Все це знаходить своє втілення в дослідженні та аналізі технічного, економічного, політичного та культурного аспектів.

В цілому, основними напрямками інформатизації в Україні є:

1. Розроблення політики та організаційно-правове забезпечення інформатизації, що передбачає розроблення пакета нормативно-правових актів з питань організації та правового регулювання відносин у сфері інформатизації.

2. Формування національної інфраструктури інформатизації, яка включає:

міжнародні та міжміські телекомунікаційні і комп'ютерні мережі;

систему інформаційно-аналітичних центрів різного рівня;

інформаційні ресурси;

інформаційні технології;

систему науково-дослідних установ з проблем інформатизації;

виробництво та обслуговування технічних засобів інформатизації;

системи підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері інформатизації.

3. Інформатизація стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки та оборони. Це досягається шляхом створення і розвитку інформаційно-аналітичних, обчислювальних та автоматизованих систем, центрів і мереж, які забезпечують роботу органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Особливістю завдань цього напрямку є їх складність, пов'язана з необхідністю оброблення великого обсягу різноманітної інформації, що надходить із значної кількості джерел, а також з високими вимогами до швидкості і форми її надання, достовірності, актуальності, безпеки інформації.

4. Інформатизація процесів соціально-економічного розвитку. Важливість цього напрямку зумовлена тим, що комплексне та збалансоване вирішення завдань соціально-економічного розвитку можливе лише на сучасній інформаційно-аналітичній, системно-технічній базі, за допомогою ситуаційних центрів забезпечення інформаційної підтримки функціонування державного сектора економіки, проведення виваженої бюджетно-кредитної та податкової політики, виникнення конкурентоспроможних виробництв галузей промисловості у стратегічно важливих сферах. Система моніторингу та застосування сучасних інформаційних технологій забезпечать наукові підходи у розв'язанні соціальних проблем суспільства. В основу цього напрямку інформатизації покладається створення баз даних і знань, а також засобів їх обробки, орієнтованих на ефективну інформатизацію органів державної статистики і точне прогнозування процесів соціально-економічного

розвитку, зокрема, інформаційно-довідкових систем ринку праці, товарів і послуг, контролю якості споживчих товарів та інших з подальшим використанням їх для формування систем електронної комерції.

5. Інформатизація пріоритетних галузей економіки. Цей напрям обумовлений тим, що в умовах створення ринкових відносин одним із важливих завдань є підвищення ефективності функціонування галузей за рахунок оптимізації структури виробництва і транспортних засобів та необхідної координації робіт усіх управлінських підрозділів. З цією метою необхідно створити комплекс автоматизованих систем оброблення даних та управління різного рівня і призначення, які взаємопов'язані на принципах технологічної, організаційної, документаційної, програмної та інформаційної сумісності та які утворюють цілісну інформаційну інфраструктуру.

6. Інформатизація фінансової та грошової системи, державного фінансово-економічного контролю. Мова йде про створення інформаційно-аналітичних систем, які забезпечать державний фінансовий та податковий контроль за підприємницькою діяльністю юридичних та фізичних осіб відповідно до законодавства.

7. Інформатизація соціальної сфери. Тут головними завданнями є створення для управлінських і регіональних структур єдиної структурованої інформаційної системи з метою оптимізації діяльності установ соціальної сфери (облік стану здоров'я громадян України на основі автоматизованої реєстрації пацієнтів у лікувальних установах, збір даних профілактичних обстежень з метою подальшого використання в статистичних, аналітичних та експертних системах; створення системи дистанційного консультування та діагностики на основі комп'ютерних мереж, що об'єднують великі лікувальні та наукові заклади; аналіз і моделювання зайнятості населення, запобігання масовому безробіттю тощо).

8. Інформатизація в галузі екології та використання природних ресурсів.

Передбачається створення комплексу програмно-апаратних засобів для вирішення питань прогнозування забруднення навколишнього середовища, аналізу та оцінки ризику еколого-економічних конфліктів, прогнозування наслідків техногенного впливу і природних катастроф для надійного захисту екологічного простору України, раціонального використання природних ресурсів на основі підвищення узгодженості управління різними видами виробничої діяльності.

9. Інформатизація науки, освіти і культури. Зазначений напрям спрямований на формування та розвиток інтелектуального потенціалу нації, збереження інформації про пам'ятки матеріальної і духовної культури, архівні документи, забезпечення швидкого доступу до вітчизняних і світових досягнень культури.

10. Міжнародне співробітництво. У міжнародному співробітництві з проблем інформатизації головним є активна участь України в реалізації міжнародних проектів, спрямованих на формування умов для входження до глобальних інформаційних систем, захист при виконанні цих проектів національних інтересів і реалізація стратегічних цілей української зовнішньої політики.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть чотири головних напрямки використання комп'ютерів.
2. Визначте основну мету інформатизації.
3. Сформулюйте завдання інформатизації.
4. Розкрийте складові процесу інформатизації.
5. Охарактеризуйте зміст інформатизації, її соціальні передумови, умови, наслідки.
6. Охарактеризуйте об'єктивні фактори, що визначають інформатизацію суспільства як закономірний глобальний процес.
7. Сформулюйте основні напрями інформатизації.

ЛЕКЦІЯ 5. УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Основні питання теми:

1. Єдність управління й інформації.
2. Інформація як інструмент соціального управління.
3. Соціальне управління в інформаційному просторі.

Мета лекції: розглянути специфіку регулювання соціальних процесів в інформаційному просторі.

1. Передусім необхідно зазначити, що усвідомлення ролі інформації в процесі управління, який надзвичайно ускладнився, суспільством у цілому й окремих його підсистемах – важливий крок, зроблений в ХХ столітті. Інформація є предметом управлінської праці, так було і буде завжди. У загальному виді соціальне управління виступає як свідомо, планомірно організована, систематична взаємодія суб'єкта й об'єкта управління з метою його упорядкування, збереження якісної визначеності і розвитку. При цьому, саме оперуючи інформацією, суб'єкт соціального управління реалізує сутність управління, яка у найбільш загальному виді може бути визначена як "направляючий, організуючий і регулюючий вплив на суспільні процеси".

Управління здійснюється, як відомо, за допомогою системи дій циклічного характеру. Збір і обробка інформації – етап, що починає фазу циклу, будучи одночасно завершальним етапом попередньої фази циклу. На початковому етапі акцент робиться на інформацію про стан проблемної ситуації, на заключному етапі – на інформацію про результати реалізації управлінського рішення.

Іншими словами, щоб керувати, треба знати, а для того, щоб знати, необхідно мати визначену, повну й об'єктивну соціальну інформацію і щораз це виявляється досить складною задачею. Не випадково проблема інформації вийшла ледве не на перше місце у всій системі соціального управління. Сьогодні в системі управління склалася така ситуація, коли старі випробувані методи і форми одержання інформації, перестали задовольняти потреби суспільства. Загалом, сучасне трактування поняття інформації змінюється в міру вивчення форм прояву та усвідомлення ролі інформації в процесах пізнання й управління.

Таким чином, вищим видом людської практики є соціальне управління (суспільством, його сферами, людиною, людини самим собою і т.д.). А воно (управління) без соціальної інформації немислимо. Інформація, будучи результатом відображення, пізнання різноманітної дійсності, виникає в практиці і насамперед у практиці управління (знаряддями праці, природними і суспільними процесами) і в кінцевому рахунку служить практиці, причому насамперед практиці управління.

При цьому державне управління є різновидом соціального управління, де суб'єктом управління виступає держава, представлена спеціальними адміністративно-політичними інститутами. Раціоналістичний ідеал системи державного управління припускає, що одержуючи на своїх "входах" соціальну інформацію про зміни в суспільстві, органи управління, використовуючи інструменти держави, подають на "виходи" управлінські рішення, що адаптують соціальні відносини до змін.

Соціальна інформація необхідна в процесі усвідомлення і постановки цілей, вибору засобів, забезпечення ресурсів, прогнозування і планування діяльності суб'єктів управління. Зміст діяльності структур системи державного управління складають:

- а) виробництво управлінських рішень (тобто переведення соціальної інформації в зміст нормативних актів, що забезпечують керівництво);
- б) реалізація управлінських рішень (тобто трансформація нормативно-правової системи в соціальну поведінку людей);

в) контроль наслідків реалізації управлінських рішень (тобто відстеження адекватності змін у соціумі цілям, заради яких вироблялося управлінське рішення).

2. Як інструмент соціального управління інформація виконує ряд специфічних соціальних функцій. Вона не просто несе певний зміст, але і відбиває ті сторони соціального буття, до яких прикута увага соціуму. Вона відбиває весь спектр (або його частину) думок стосовно актуальних соціальних проблем. Вона містить у собі (у явному виді або в потенційній формі) оцінку, дану різними суб'єктами тим або іншим хвилюючим їх сторонам соціальної дійсності. І, нарешті, соціальна інформація є головною детермінантою соціальних змін.

Загалом, соціальна інформація є необхідною складовою, що забезпечує виконання низки завдань з підтримки функціонування органів управління як держави і місцевого самоврядування, так і окремих підрозділів та організацій. До зазначених завдань, зокрема, відносяться:

- інформаційно-технологічна підтримка;
- інформаційно-освітня підтримка;
- інформаційно-аналітична підтримка.

Стисло окреслимо ці завдання. Інформаційно-технологічна підтримка передбачає:

- організацію документообігу (у тому числі електронного);
- автоматизацію бухгалтерського і статистичного обліку;
- розвиток комунікаційних засобів;
- нагромадження і забезпечення схоронності інформаційних фондів;
- забезпечення оперативного доступу до інформаційних ресурсів;
- розробку й експлуатацію комп'ютерних систем обробки даних і інформаційно-довідкових систем, їх інформаційний, програмний і технічний супровід;
- організацію раціонального використання засобів обчислювальної техніки і телекомунікацій.

Інформаційно-освітня підтримка передбачає:

- розвиток системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів, їх професійної атестації;
- організацію розробки навчально-методичних матеріалів;
- сприяння формуванню особистих інформаційних ресурсів керівників і фахівців;
- проведення консультацій, семінарів, презентацій із проблем ефективного використання інформаційних ресурсів і технологій управління.

Інформаційно-аналітична підтримка містить у собі:

- первинну обробку і наступну систематизацію інформаційних потоків;
- вироблення альтернативних варіантів рішень, методів і засобів їх реалізації;
- прогноз і аналіз наслідків, а також оцінку ефективності прийнятих рішень;
- підготовку аналітичних оглядів з актуальних проблем;
- організацію наукових досліджень і розробок;
- безпосереднє інформаційне й аналітичне забезпечення керівника;
- забезпечення внутрішньосистемної підтримки прийнятих рішень.

Виходячи з цього стає можливим сформулювати функціональне визначення соціальної інформації: „соціальна інформація є системою сукупних даних (відомостей), що виступають, одночасно, метою і детермінантами соціальних перетворень у тій мірі, у якій вони (відомості) відповідають чеканням суб'єкта соціальної дії і містять необхідний і достатній матеріал для реалізації його потреб. З даного твердження випливають умови ефективного функціонування соціальної інформації.

Соціальна інформація, по-перше, повинна бути доведена до суб'єкта, у зв'язку з чим інформація повинна циркулювати тими каналами, до яких суб'єкт має доступ, іншими словами, бути доступною. По-друге, вона повинна бути відзначена суб'єктом і виділена їм із усього потоку доступної йому інформації, тобто соціальна інформація повинна привертати увагу. Далі, вона повинна бути однозначно витлумачена їм за допомогою тієї накопиченої

інформації про навколишню дійсність, якою він уже володіє. Нарешті, соціальна інформація повинна спонукувати суб'єкта до соціальної дії, тобто повинна містити (у явній або неявній формі) спонукальний мотив (мотиви). Остання вимога є визначальною, оскільки соціальна інформація з необхідністю і достатністю реалізується тільки в процесі організаційно-перетворюючої діяльності суб'єкта. Поза рамками соціальної творчості інформація може виконувати різні функції: служити збільшенню знання про навколишню дійсність, орієнтації в цій дійсності, використанню для цілей суб'єкта діючих у ній закономірностей. Але, разом з тим, реалізація цих функцій інформації не призводить до соціальних перетворень, якщо відсутній мотив (ідея) цих перетворень.

Окрім того, дослідниками визначені наступні вимоги, яким повинна відповідати соціальна інформація, для того, щоб її можна було використовувати з найбільшою користю для досягнення поставлених цілей:

- адекватність актуальній потребі управління, корисність;
- істинність, вірогідність;
- достатність, оптимальність;
- точність;
- своєчасність, оперативність;
- систематизованість;
- лаконічність, раціональність форми;
- відповідність компетенції і повноваженням суб'єкта управління.

3. Особливу актуальність у даний час здобувають питання регулювання соціальних процесів в інформаційному просторі. Соціальні процеси в цій області особливо динамічні в той період, коли темпи науково-технічного прогресу у всіх галузях впливають на характер і зміст діяльності людини, на її роль і функції у взаєминах з різними соціальними інститутами, пред'являють більш високі вимоги до професійного і загальноосвітнього рівня учасників суспільної взаємодії.

Соціальне управління в інформаційному просторі має свої специфічні особливості, труднощі, можливості і границі, не властиві управлінню технічними системами.

Це прямо детермінує висновок про необхідність модернізації сучасного управління, у тому числі й в інформаційній площині, як неминучу реакцію на соціальні зміни в основних сферах життєдіяльності людей, не говорячи вже про інформаційний менеджмент у соціальній сфері.

Інформаційний простір, як об'єкт управління, став істотно трансформуватися в першу чергу під впливом технічних засобів і нововведень, науково-технічної революції і створення глобальної інформаційної мережі. В останні три сторіччя техніка в західній цивілізації мала пріоритетне значення, і її удосконалювання розглядалося як головний фактор забезпечення прогресу. Запровадження нової техніки і технологій спричинило масштабні зміни у структурі основних суспільних факторів і пред'явило зовсім нові вимоги до змісту і якості управлінської діяльності, особливо в площині інформаційного простору суспільства.

Таким чином, інформаційні технології переживають зараз дійсний бум і поширюють свій вплив на усе більш далекі від технологій сфери життєдіяльності людей, не говорячи вже про такі області як бізнес, мас-медіа, урядові й інші управлінські структури, що покликані регулювати громадське життя. Не можна не погодитися з тим, що розвиток інформаційних технологій має стратегічний вплив на всебічний розвиток і глобалізацію суспільних процесів, їх структуру і функції.

Соціальне управління скрізь має свої межі. Деякі з них породжуються самою природою управління, інші – особливостями суб'єктів та об'єктів управління.

Розробка соціальних технологій – особливий науково-прикладний напрямок управлінської діяльності, що виражається в трансформації знань з метою діагностики стану соціальних явищ і процесів, підготовки і реалізації рішень по їх зміні і розвитку. Безліч визначень соціальних технологій свідчить, насамперед, про складності самого явища технологізації соціальних процесів і про те, що формулювання її дефініції знаходиться в

процесі розробки. Під соціальною технологією розуміється істотна характеристика самої діяльності з цілеспрямованого перетворення соціальних суб'єктів. Тобто, це спосіб реалізації людьми конкретного складного процесу шляхом розчленовування його на систему послідовно взаємозалежних процедур і операцій, що виконуються більш-менш однозначно і мають на меті досягнення високої ефективності.

Розглядаючи роль соціальних технологій, як одного з найважливіших елементів управління суспільними процесами, їх можна визначити як соціально організовану область знань про способи і процедури оптимізації життєдіяльності людини в умовах наростаючої взаємозалежності, динаміки і відновлення суспільних процесів.

Соціально-технологічний підхід є альтернативою адміністративно-командному. Він припускає врахування живого різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків соціальних явищ, багатоваріантності і природності їх змін, а також орієнтацію на розвиток людини як особистості, на створення для кожної людини можливості реалізації власного потенціалу, чому сприяють інформаційні технології.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що сучасному суспільству потрібні сучасні технології управління й організації, які дозволяють раціоналізувати спільні зусилля кожного соціального інституту, створити ефективні ділові зв'язки між різними активними соціальними одиницями. Тому сьогодні як ніколи, форсовано розробляються технології управління, інформаційні технології, технології планування і розвитку, що забезпечують реалізацію соціальних програм та оптимізацію соціальних процесів. Особливу роль при цьому набули засоби масової інформації, або мас-медіа, як поєднуюча ланка між усіма соціальними процесами й одиницями.

Аналізуючи ці процеси, необхідно підкреслити, що якість соціального управління людським капіталом, як основним національним ресурсом може стати найважливішим фактором успішних змін і забезпечення соціальної стабільності й ефективності (конкурентноздатності) сучасного суспільства.

Роль держави в цих процесах повинна стати вирішальною силою, здатною проводити в життя інтереси більшості громадян і законодавчо чітко і вчасно реагувати на швидкі зміни в інформаційному середовищі. Тут істотну допомогу можуть зробити соціальні технології. Це зумовлено тим, що соціальна технологія – важливий елемент механізму управління, оскільки вона є засобом перекладу вимог об'єктивних законів на мову суспільної практики соціального управління. Це переклад абстрактної мови науки, що відбиває об'єктивні закономірності розвитку суспільства, на конкретну мову рішень, нормативів, розпоряджень, регламентуючих, стимулюючих людей на найкраще досягнення поставлених цілей. Більше того, соціальна технологія є елементом людської культури і виникає двома шляхами: виникає в соціокультурному середовищі еволюційно або створюється штучно.

Таким чином, соціально-технологічний підхід є особливим засобом гармонізації рівнів соціального простору, його обробки, поліпшення соціального поля.

У соціальному управлінні найбільшого визнання одержали соціальні технології, спрямовані на вироблення управлінських рішень, але останнім часом усе більше уваги приділяється підвищенню ефективності соціальних технологій в інформаційному просторі, здійсненню організаційного планування і проектування, підбору, розміщення, навчання кадрів, і як наслідок – зняття соціальної напруги. При цьому інноваційне управління інформаційним середовищем сьогодні реалізується в суперечливій системі взаємодії з традиційним і бюрократичним управлінням, що характеризує перехід від моделі керівництва до моделі координації і від технократичного стилю мислення до сучасного соціократичного управлінського.

Важливим принципом соціального інформаційного управління є об'єктивність і наукова обґрунтованість. Необхідною передумовою складання планів служить збір первинної інформації про соціальну одиницю, виявлення тенденцій її розвитку, облік перспектив соціально-економічного розвитку. Принцип конкретності, зобов'язує враховувати

специфіку дії активних законів у конкретній обстановці, виходити з реальних можливостей і матеріальних і, що особливо важливо, соціальних ресурсів.

Отже, соціальне управління інформаційними процесами має свої специфічні особливості, труднощі, можливості і границі, не властиві управлінню технічними системами. У той же час досвід, інтуїція, здоровий глузд, нарешті, займають у процесі управління чимале місце, а іноді і панують у ньому. Керівники, що добре володіють мистецтвом управління – цінне суспільне надбання, необхідне для успішного функціонування суспільних інститутів.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте роль інформації в процесі управління.
2. Охарактеризуйте сутність управління.
3. Розкрийте поняття соціального управління.
4. Охарактеризуйте державне управління як різновид соціального управління.
5. Охарактеризуйте соціальну інформацію як інструмент управління.
6. Дайте функціональне визначення соціальної інформації.
7. Сформулюйте вимоги до соціальної інформації.
8. Охарактеризуйте інформаційний простір як об'єкт управління.
9. Дайте визначення соціальної технології.
10. Назвіть зміст соціально-технологічного підходу.
11. Сформулюйте принципи соціального інформаційного управління.

ЛЕКЦІЯ 6. ІНФОРМАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА

Основні питання теми:

1. Поняття інформаційної інфраструктури суспільства та її компоненти.
2. Інформаційні магістралі та супермагістралі.
3. Центри-генератори інформаційних ресурсів.
4. Забезпечення бібліотечною системою інформаційного та когнітивного насичення інформаційних магістралей.

Мета лекції: формування сучасних уявлень про інформаційну інфраструктуру суспільства, її місце та значення у забезпеченні функціонування інформаційного простору країни.

1. Передусім слід зазначити, що інформаційна інфраструктура суспільства визначається як сукупність організаційних структур, які забезпечують функціонування і розвиток інформаційного простору країни, а також засобів інформаційної взаємодії, що забезпечують доступ громадян і організацій до інформаційних ресурсів.

Основними компонентами інформаційної інфраструктури суспільства є:

- організаційні структури суспільства (державні, регіональні, відомчі), що забезпечують формування і реалізацію політики в сфері інформатизації, розвиток засобів інформаційної техніки й інформаційних технологій, створення і розвиток інформаційно-телекомунікаційних систем;

- державні, місцеві, відомчі, акціонерні й інші інформаційні центри, що забезпечують генерацію, збереження і поширення інформаційних ресурсів;

- засоби інформатики й інформаційних технологій, що забезпечують доступ органів управління, підприємств і організацій, а також окремих громадян до інформаційних ресурсів.

Загалом, в спеціальній літературі називаються наступні рівні інформаційної інфраструктури:

- глобальний;
- корпоративний;
- регіональний, національний;
- командний;
- особистий, персональний.

Основними напрямками розвитку інформаційної інфраструктури, що відносяться до різних її рівнів, є наступні:

- розвиток інформаційних ресурсів;
- управління інформаційними потоками;
- інформаційні системи і їх життєві цикли;
- інформаційна взаємодія;
- інформаційна безпека;
- регіональні інформаційні інфраструктури.

Цілі розвитку інформаційної інфраструктури визначаються виходячи з необхідності об'єднання компонентів інформаційної інфраструктури в єдину, скоординовану систему з повноцінним обліком і аналізом роботи цієї системи, ефективним управлінням і плануванням.

З урахуванням зазначених вимог, конкретні цілі розвитку інформаційної інфраструктури полягають у наступному:

- забезпечення технологічної ефективності управління на всіх рівнях, у тому числі в умовах надзвичайних ситуацій;

- забезпечення надійності й інформаційно-технологічної безпеки застосування програмних, технічних, інформаційно-довідкових комплексів і комплексів обробки даних;

- підвищення віддачі від інвестицій, спрямованих на розвиток інформаційної інфраструктури;

- ефективне використання накопиченого технічного й інформаційного потенціалу, включаючи комп'ютерні комплекси, бази і банки даних;

- забезпечення сучасного рівня технічного оснащення.

Для досягнення поставлених цілей потрібно вирішити наступні завдання розвитку інформаційної інфраструктури:

- визначити організаційні основи формування і розвитку інформаційної інфраструктури органів державного управління, включаючи перелік організацій, що відповідають за розробку конкретних компонентів інформаційної інфраструктури і їх експлуатацію;

- перебороти стихійний характер процесів проектування інформаційних систем і інших компонентів інформаційної інфраструктури, створити могутні проектні організації, здатні розробляти і реалізовувати системні проекти;

- установити порядок формування і використання інформаційних ресурсів, обов'язковий для всіх суб'єктів інформаційних відносин;

- розробити механізми захисту права власності на інформаційні ресурси;

- забезпечити керівництво і фахівців органів державного управління необхідною інформацією, засобами аналізу і моделювання прийнятих рішень;

- забезпечити умови, що гарантують права громадян на одержання інформації, а також захист персональних даних;

- забезпечити раціональне використання інформаційних ресурсів інших держав і міжнародних організацій, виробити механізми міжнародного співробітництва в сфері формування і розвитку інформаційної інфраструктури;

- створити механізми інформування засобів масової інформації і населення про діяльність органів державного управління через Інтернет;

- забезпечити регулярне відновлення парку комп'ютерної техніки, уніфікацію програмних засобів, упровадження єдиних проектних рішень;

- організувати систему безперервного навчання керівників і фахівців органів державного управління (включаючи фахівців інженерно-технічного профілю, адміністраторів мереж і баз даних, фахівців інформаційно-аналітичних служб).

Певна річ, що вирішуючи задачі розвитку інформаційної інфраструктури треба враховувати її багаторівневий характер, обумовлений схемою адміністративно-територіального розподілу країни або регіону. Зокрема, на рівні підлеглих регіональних структур варто орієнтуватися на використання типових проектних рішень. При цьому необхідною умовою типізації є уніфікація системи збору, збереження й обробки даних, наявність нормативно-правової документації з регулювання відносин між суб'єктами інформатизації, централізоване постачання уніфікованих апаратно-технічних засобів і програмного забезпечення.

2. Розвиток національних інформаційних інфраструктур супроводжується їх інтеграцією в глобальну інформаційну інфраструктуру й являє собою об'єктивний з історичної точки зору процес, спрямований на підтримку стабільності і довіри як у рамках національних держав, так і в усім світі в цілому.

Для цього необхідно побудова повнофункціональної організаційно-технічної системи, що забезпечує інформаційно-технологічну підтримку підрозділів і організацій, а також організує інформаційний процес, спрямований на одержання підтримки з боку політичного керівництва країни, населення, міжнародних інститутів.

При цьому слід враховувати, що в останні десятиліття відбувається бурхливий розвиток глобальних інформаційних мереж зв'язку й інформаційних комунікацій: супутникового телебачення, радіомовлення, телефонного зв'язку і засобів факсимільної передачі інформації, транснаціональних комп'ютерних інформаційно-телекомунікаційних систем, що використовують високошвидкісні міжконтинентальні супермагістралі. У результаті цього формується принципово нове глобальне загальнопланетарне інформаційне

середовище, що і буде представляти основу для життєдіяльності нової інформаційної цивілізації.

Сучасною основою розвитку телекомунікаційних мереж є будівництво магістральних волоконно-оптичних каналів зв'язку, завершення формування мережі міжнародного та міжміського телефонного зв'язку з переходом на цифрові системи як найбільш ефективні та прибуткові, розроблення системи лазерного зв'язку, національної системи комп'ютерного телемовлення, наземних і космічних каналів зв'язку, створення інформаційно-телекомунікаційної мережі для освіти та науки тощо. Тому інформаційно-телекомунікаційна система в Україні повинна включати високошвидкісні і звичайні канали зв'язку, розподілені і локальні мережі різного рівня та призначення; що дасть змогу реалізувати широкий спектр інформаційних технологій, забезпечити оперативну і надійну взаємодію всіх рівнів управління у вирішенні завдань стратегічного державного, міжгалузевого та міжвідомчого рівнів, а також надання широкого спектра інформаційних послуг населенню, державним і комерційним організаціям, зарубіжним користувачам. Для цього індустрія програмних засобів повинна стати базою для створення нових сучасних інформаційних технологій та систем, автоматизованих систем управління різноманітного призначення. Науково-дослідні установи повинні створити та впровадити інтегровані інформаційні технології побудови розподілених баз знань та експертних систем, заснованих на автоматичному формуванні знань для вирішення завдань, що важко формалізуються, з різних предметних галузей, розробити базові засоби інтелектуалізації інформаційних технологій, системи електронного документообігу, засоби мовно-зорового діалогу, системи розуміння текстів тощо.

Найважливішою частиною національної інформаційної інфраструктури є національна система інформаційних ресурсів. Наявність вільного доступу до інформаційних ресурсів держави з боку як вітчизняних, так і закордонних споживачів сприятиме розвитку інформаційних послуг і становленню ринкового середовища країни.

3. Розвиток процесу інформатизації суспільства призвів до формування нового поняття — центра-генератора інформаційних ресурсів. Як такі центри в сучасному суспільстві виступають:

- когнітивні структури суспільства — наукові й освітні організації, аналітичні центри і інші структури, у яких власне і формуються нові знання;
- органи державного і місцевого управління, що формують різні правові й управлінські документи;
- органи державної системи статистики, що обробляють колосальні потоки економіко-статистичної інформації;
- інформаційні центри міністерств і відомств, що формують і поширюють інформаційні ресурси відповідного профілю, а також міжвідомчі інформаційні центри і системи;
- підприємства промисловості, сфери обслуговування, культури;
- засоби масової інформації (редакції журналів, газет, рекламних оголошень, а також телевізійних і радіограм).

Багато з цих генераторів інформаційних ресурсів виконують також і функції їх збереження і поширення в суспільстві. Прикладами таких систем в Україні є:

- державна система науково-технічної інформації;
- державна система статистики;
- державна бібліотечна мережа;
- державний архівний фонд;
- державний картографічний фонд;
- єдина інформаційна система природокористування;
- система гідрометеоінформації.

Державне значення мають також наступні інформаційні системи:

- система правової інформації;
- система Пенсійного фонду і соціального забезпечення;
- система інформації з працевлаштування;

- система інформації з охорони здоров'я.

4. Зупинимося на стислому розгляді проблеми забезпечення бібліотечною системою інформаційного та когнітивного насичення інформаційних магістралей. Бібліотеки виділяються серед інших інформаційних інститутів наступним.

По-перше, бібліотеки — найбільш демократичний інформаційний офіційний інститут, саме в них особистість є не об'єктом інформаційного впливу, як, наприклад, у засобах мас-медіа, а суб'єктом, що вільно здійснює свій вибір.

По-друге, інформаційний ресурс бібліотек не обмежується часом і простором. Великі бібліотеки, з одного боку, — це сховища документів, усього, що створено і створюється, з іншого боку — завдяки сучасним технологіям вони — ворота у світ інформації.

По-третє, фонди публічних бібліотек по суті своєї найбільш наближені до потреб населення. Бібліотеки акумулюють усю необхідну інформацію для забезпечення прав громадян на одержання інформації про свої обов'язки в структурах місцевого самоврядування.

Бібліотека як соціальний інститут цілком відповідає характеристикам громадянського суспільства: доступна широкій публіці, знаходиться в публічній власності, максимально наближена до потреб місцевого населення, виступаючи в тому числі і як центр інформування на муніципальному рівні. Бібліотека поліфункціональна, тобто є не тільки інформаційною, але й освітньою, культурно-просвітницькою установою.

Бібліотеки активно працюють у напрямку забезпечення населення самими необхідними видами інформації. Особливо варто виділити інформацію правову, комерційну, екологічну, споживчу. При цьому особливо слід відзначити роль вітчизняних бібліотек як центрів правової інформації — одного з найважливіших ресурсів для формування громадянського суспільства. Як відомо, у світі існує кілька моделей правового інформування громадян. У США, зокрема, цим займаються безпосередньо органи державної влади й управління.

У ряді європейських країн основним джерелом правової інформації виступає особистий платний адвокат. В Україні ж як таке джерело усе більш стверджуються бібліотеки, де зібрані і надаються населенню в електронному і друкованому виді законодавство України, нормативні документи міжнародного права й інша інформація з використанням довідково-правових систем провідних національних виробників.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення інформаційної інфраструктури суспільства.
2. Назвіть основні компоненти інформаційної інфраструктури
3. Охарактеризуйте рівні та напрямки розвитку інформаційної інфраструктури.
4. Визначте загальні та конкретні цілі розвитку інформаційної інфраструктури.
5. Розкрийте основні завдання розвитку інформаційної інфраструктури.
7. Охарактеризуйте центри-генератори інформаційних ресурсів.
8. Визначте особливості вітчизняної бібліотечної системи як центра-генератора інформаційних ресурсів.

ЛЕКЦІЯ 7. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ СУСПІЛЬСТВА

Основні питання теми:

1. Поняття інформаційного ресурсу.
2. Види інформаційних ресурсів.
3. Сутність і структура інформаційного потенціалу.
4. Бібліотечно-інформаційний потенціал регіону.
5. Інформаційна техносфера сучасного суспільства.

Мета лекції: формування сучасних уявлень про інформаційні ресурси суспільства, їх роль у вирішенні проблем, що постали перед країною.

1. З попередньої лекції відомо, що однією з найважливіших складових інформаційної інфраструктури є інформаційні ресурси. Тому необхідно докладніше розглянути їх. Термін “інформаційні ресурси” став широко використовуватися в науковій літературі після публікації у середині 1980-х рр. відомої монографії Г. Громова “Національні інформаційні ресурси: проблеми промислової експлуатації”. В даний час цей термін широко застосовується поряд із такими поняттями як матеріальні, енергетичні і трудові ресурси (саме поняття „ресурс” визначається як запас, джерело чого-небудь). Однак досі термін “інформаційні ресурси” не має однозначного тлумачення, незважаючи на те, що це поняття є одним із ключових у проблемі інформатизації суспільства. Зокрема, одним із найпоширеніших є наступне визначення: інформаційні ресурси – це сукупність інформації, що використовується в усіх сферах людської діяльності: виробництві, науці та техніці, управлінні суспільством, яка спеціально організована та оброблена. Законом України „Про Національну програму інформатизації” інформаційний ресурс визначається як сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо).

Труднощі тут полягають у тім, що термін „інформаційний ресурс” тісно пов'язаний з такими фундаментальними, але ще недостатньо чітко визначеними поняттями, як «знання», «інформація», «інформаційний процес», «когнітивний процес». Тому однією з найважливіших проблем соціальної інформатики є проблема розкриття сутності інформаційного ресурсу як форми представлення знань, його ролі в соціальних процесах, а також визначення і дослідження закономірностей формування, перетворення і поширення різних видів інформаційних ресурсів у суспільстві.

Для вирішення цієї проблеми, на думку К. Коліна, є необхідним не лише нове розуміння інформаційних процесів у суспільстві, але і нові підходи до розуміння процесів формування знань.

Необхідно відзначити, що в даний час у когнітології і теорії інтелектуальних систем прийнято розрізняти наступні основні види знань:

- понятійні знання, які розкривають зміст понять і термінів, використовуваних у тій або іншій сфері людської діяльності;
- конструктивні знання, які дозволяють зрозуміти конструкцію (тобто пристрій) тих або інших об'єктів природи і суспільства, а також принципи їх функціонування;
- процедурні (алгоритмічні) знання, які визначають порядок дій для досягнення певних цілей або ж раціональної реалізації тих або інших процесів;
- фактографічні знання, які представляють собою деякі факти, справедливості яких установлена теоретичним або експериментальним шляхом.

У сучасному суспільстві перераховані вище види знань можуть бути представлені декількома різними формами. При цьому інформаційні ресурси являють собою лише одну з можливих форм представлення знань, хоча і досить важливу, але далеко не єдину. Тобто, існує ще кілька форм представлення знань у суспільстві, які знаходяться поза рамками інформаційних ресурсів. Насамперед це упредметнені знання, представлені у виді всіх об'єктів техносфери, яка штучно створена людиною в результаті розвитку цивілізації. Адже

знання про конструкцію і принципи функціонування багатьох з цих об'єктів можуть бути збережені і передані наступним поколінням і без їх документування на паперових або ж електронних носіях, як це робилося на ранніх етапах розвитку історії людського суспільства. Цей метод передачі знань активно використовується в суспільстві і сьогодні. Свідченням цьому є міжнародні, національні і регіональні виставки досягнень.

Інша форма представлення знань у суспільстві — це так звані «живі знання», що виражаються в знаннях, досвіді і професійній кваліфікації людей. Специфіка даної форми представлення знань полягає в тому, що їх носіями є живі люди, а місцем збереження — людська пам'ять. Для використання цих знань і представлення їх у виді інформаційних ресурсів суспільства використовуються спеціальні методи. Необхідно при цьому зазначити, що соціальні аспекти даної проблеми полягають не лише в тому, щоб створити в суспільстві відповідні умови, що стимулювали б носіїв живих знань до їх відчуження і фіксації у формалізованому виді, придатному для широкого соціального використання. Винятково важливо забезпечити схоронність і розвиток у суспільстві живих знань, запобігти від'їзду фахівців в інші, більш розвинені країни світового співтовариства.

Виходячи з вищенаведеного Ю. Канигіним запропоноване наступне визначення: „Інформаційний ресурс — це знання, представлені в проектній формі”. Тобто, інформаційні ресурси суспільства це та частина наявних у суспільстві знань, що вже відчужена від своїх творців і матеріалізована у виді документів, комп'ютерних баз даних і знань, алгоритмів і програм автоматизованих пристроїв, а також творів науки, літератури і мистецтва. Таким чином, згідно К. Коліна інформаційні ресурси — це знання, підготовлені для доцільного соціального використання.

Іншими словами, у поняття «інформаційні ресурси суспільства» у даному випадку пропонується не включати ту частину суспільних знань, що ще не відділена від їх живих носіїв — членів даного суспільства і характеризується рівнем освіти, виховання і професійної кваліфікації людей.

Розглянемо особливості інформаційних ресурсів:

1. Ці ресурси, на відміну від інших (матеріальних) ресурсів, практично невичерпні. В міру розвитку суспільства і зростання споживання знань їх запаси не зменшуються, а зростають (на відміну, наприклад, від запасів сировини й енергії).

2. Інформаційні ресурси у міру свого використання не зникають, а зберігаються, навіть збільшуються (за рахунок конструктивної трансформації, отриманню повідомлень з урахуванням досвіду, «місцевих» умов).

3. Інформаційні ресурси — не самостійні; самі по собі вони має лише потенційне значення. Тільки поєднуючись з іншими ресурсами (досвід, праця, кваліфікація, техніка, енергія, сировина), інформаційні ресурси проявляються як рушійна сила.

4. Ефективність застосування інформаційних ресурсів пов'язана з ефектом непервинного (повторного) виробництва знань. Тобто, інформаційна взаємодія дозволяє одержати нове знання ціною значно менших витрат у порівнянні з витратами праці енергії, часу на його пряме генерування.

5. Інформаційні ресурси виступають формою безпосереднього (прямого) включення науки (у тому числі теоретичних досліджень) до складу продуктивних сил. Якщо в індустріальному суспільстві наука виступає „опосередкованою” продуктивною силою: посередниками служать машини, нові препарати і матеріали; то у новому інформаційному суспільстві наука, крім того, виступає і безпосередньою продуктивною силою. Це реалізується саме у формі інформаційних ресурсів.

6. З вищевказаним пов'язана й особлива «сила» інформаційних ресурсів, радикальний характер її дії, коли продуктивність праці підвищується не на відсотки, а на порядки — у 10 - 100 і більш разів (як, наприклад, при переході до телематичних виробничих систем, основою функціонування яких виступають інформаційні зв'язки).

Разом з тим слід відзначити, як підкреслює В. Кушерець, необхідність трудових і матеріально-енергетичних витрат при створенні, передачі, використанні інформаційних

ресурсів. Ці витрати пов'язані з матеріальними носіями інформаційних ресурсів, а також з розподілом, передачею, кодуванням знань при їх перетворенні в інформаційні ресурси.

2. Для класифікації інформаційних ресурсів можуть бути використані наступні параметри:

- тематика інформації, що зберігається в них — суспільно-політична, наукова, фінансово-економічна, екологічна, медична й ін.;
- форма власності — державна, муніципальна, громадських організацій, акціонерна, приватна;
- доступність інформації — відкрита, закрита, конфіденційна;
- приналежність до певної інформаційної системи — бібліотечної, архівної, науково-технічної і т.п.;
- джерело інформації — офіційна інформація, публікації в ЗМІ, статистична звітність, результати соціологічних досліджень;
- призначення і характер використання інформації — масова, регіональна, відомча;
- форма представлення інформації — текстова, цифрова, графічна, мультимедійна;
- вид носія інформації — паперовий, електронний.

3. Поняття “інформаційний потенціал суспільства” яке було введено у науковий обіг К. Коліном в 1993 р., останніми роками, все ширше використовується в науковій літературі. Інформаційний потенціал суспільства визначається як інформаційний ресурс суспільства в єдності з засобами, методами й умовами, що дозволяють його активізувати й ефективно використовувати.

При цьому, в цю сукупність засобів, методів і умов повинні бути включені не тільки засоби інформаційної техносфери, але також соціальні засоби, методи і структури, що сприяють відтворенню і розвитку інфосфери, підвищенню інформаційної культури суспільства, його інтелектуального потенціалу. Таким чином, необхідна єдність процесів комп'ютеризації, медіатизації та інтелектуалізації.

Таким чином, у поняття „інформаційний потенціал суспільства” включається не тільки весь індустріально-технологічний комплекс засобів інформатики тієї або іншої країни, але також і мережа науково-дослідних, навчальних, адміністративних, комерційних і інших організацій і соціальних інститутів, діяльність яких сприяє ефективному використанню інформаційних ресурсів, а також підготовці для цих цілей необхідної кількості фахівців відповідного профілю.

Інформаційний потенціал стає таким же важливим економічним і соціальним фактором розвитку, як енергетичний, промисловий і оборонний потенціал, науковий і освітній потенціал.

У зв'язку з цим особливу актуальність здобуває проблема підвищення інформаційної культури суспільства, тобто ступеня його підготовленості до ефективного використання інформаційних ресурсів і продукуванню нових знань. Суть цієї проблеми полягає в тім, що гостро відчувається тенденція відставання темпів і рівня освіти в області інформатики й інформаційних технологій від відповідних темпів і рівня розвитку інструментальних засобів. Ця тенденція має глобальний характер. Почасти це зв'язано з загальновідомою інерційністю освітньої системи. Але в Україні ця проблема постає особливо гостро через низький рівень оснащеності сучасними засобами інформатики навчальних закладів.

Інша велика проблема пов'язана з тим, що для забезпечення активізації й ефективного використання інформаційних ресурсів суспільства необхідно здійснити “електронізацію” інформаційних фондів. Це зумовлено тим, що активними інформаційними ресурсами є та частина національних ресурсів, яку складає інформація, доступна для автоматизованого пошуку, збереження й обробки: формалізовані і законсервовані на машинних носіях у виді працюючих програм професійні знання і навички, текстові і графічні документи, а також будь-які інші змістовні дані, потенційно доступні на комерційній основі користувачам національного парку комп'ютерів. Є підстави припускати, що відношення обсягу активних інформаційних ресурсів до загального обсягу національних інформаційних ресурсів стає

одним з істотних економічних показників, що характеризують ефективність використання цих найважливіших інформаційних ресурсів.

Слід зазначити, що унікальність сучасних комп'ютерних технологій полягає в тому, що вони дозволяють зберегти так звані “неусвідомлені” або „живі” знання. З всього обсягу інформації, яким володіє людина, вербально (тобто на словах) може бути виражена лише мала частка. Фахівці розходяться в її кількісній оцінці – від часток відсотка до п'яти відсотків. Все інше – інтуїція, навички, професійне чуття – те, що прийнято називати неусвідомленим знанням. Велику частину своїх знань будь-який талановитий майстер несе із собою. Кожне наступне покоління втрачає значну частину знань, напрацьованих попереднім поколінням. Задача комп'ютерних систем полягає в тому, щоб „витягти” і представити в явному виді те, що і сам експерт не міг би для себе пояснити. Втілене в комп'ютерній системі, це знання буде збережено назавжди; воно стане загальним надбанням і почне автономно діяти. Розроблені сьогодні технології вербалізації неусвідомленого знання дозволяють успішно справлятися з цією задачею. Комп'ютер, як новий засіб збереження й обробки інформації, готовий зробити загальним надбанням цілі пласти знань, що раніше губилися безповоротно, тобто продовжити соціальну пам'ять. Це становить основу процесу формування і використання інтелектуального потенціалу суспільства, його сукупного соціального інтелекту.

4. Визначаючи склад та структуру бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону передусім слід зазначити, що сьогодні одним із його головних чинників є процеси інформатизації та цифровізації міст та регіонів, оскільки від їх вирішення залежить процес оптимізації інформаційної інфраструктури, яка є основою формування та розвитку як інформаційних ресурсів в цілому, так і бібліотечно-інформаційного потенціалу зокрема.

Як відомо, важливу роль у процесі становлення традиційного та електронного інформаційного простору міста та регіону відіграють бібліотеки. Нині вони трансформуються зі звичайних книгозбірень на сучасні інформаційно-комунікаційні центри, які розглядаються як досвідчені посередники між великими потоками інформації і користувачем.

В інформаційному просторі основним призначенням бібліотек є інформаційне забезпечення всіх видів діяльності завдяки наявності змістовного бібліотечного фонду, створення, функціонування, надання у користування електронних інформаційних ресурсів, продуктів, сервісів, а також ефективного забезпечення інформаційних запитів сучасних користувачів. Останнім часом, коли інформатизація впроваджується в усіх сферах економіки регіону, наявність нового технічного, комп'ютерного, програмного забезпечення, телекомунікаційних технологій для забезпечення обміну інформацією стають головними умовами що до застосування, і відповідно, введення у науковий обіг терміну бібліотечно-інформаційного потенціалу. Це поняття, як вже зазначалося, є складовою інформаційного потенціалу.

Інформаційний потенціал регіону можна визначити як систему інформаційних ресурсів та соціокомунікативних зв'язків між установами та організаціями, які виробляють, зберігають та розповсюджують інформацію, а саме, між усіма учасниками нинішньої системи інформаційних комунікацій в звичайному та електронному середовищах, складовими якої є і бібліотеки. Сьогодні складовими інформаційного простору регіону є бази та банки даних, депозитарії державних інформаційних ресурсів, центри інформації з відповідними ресурсами та послугами, архівні та музейні системи, державні установи, підприємства, організації, приватні підприємства, установи, організації, бібліотеки міста та бібліотечні мережі області, регіональний сегмент мережі Інтернет, інформаційно-комунікативні технології, інтернет-провайдери, система масової інформації, засобів зв'язку, інформатизації, телекомунікації, електронні мережі та комунікації, інформаційно-комунікаційні системи, інформаційні портали, інформаційні продукти, послуги державних, приватних установ та організацій, всі види технічного, забезпечення та інформаційних комунікацій. Також і бібліотеки з усіма наявними інформаційними ресурсами, послугами,

сервісами в звичайному та електронному середовищах є невід'ємною складовою інформаційного простору регіону. Це є основною підставою введення у науковий обіг поняття бібліотечно-інформаційний потенціал, про що вже велася мова у попередньому розділі.

До винаходу комп'ютерів та електронних мереж бібліотечно-інформаційний потенціал поступово формувався в традиційному інформаційному середовищі, маючи за мету оптимізацію процесів збирання, зберігання, документування знання, обміну інформаційними ресурсами та застосування їх у відповідності до потреб користувачів. Тому потрібно відзначити, що нині до відомої двухконтурної моделі бібліотечної установи [168] завдяки процесам інформатизації додається електронний (цифровий) компонент, який складається з сучасних технічних засобів, електронних ресурсів та сервісів. Таким чином перший контур сучасної бібліотеки складається з наступних елементів: бібліотечного фонду, контингенту користувачів, матеріально-технічної бази, бібліотечних кадрів. Другий контур – це моделі названих елементів, бібліотеки в цілому, сучасні технічні засоби та весь спектр електронних інформаційних ресурсів та сервісів, комплекс відповідних заходів з метою створення останніх та забезпечення інформаційних потреб користувачів.

Тому не дивно, що нині бібліотеки міста та регіону необхідно розглядати як одну із важливих складових регіональної інформаційної інфраструктури, оскільки бібліотечні інформаційні ресурси та продукти складають вагомую частину загального інформаційного потенціалу території. За допомогою таких елементів інформаційної інфраструктури як інформаційно-телекомунікаційні системи, мережі зв'язку, засоби інформатизації, телекомунікації та зв'язку, системи формування та забезпечення збереження інформаційних ресурсів, а також систем забезпечення доступу до інформаційних ресурсів, мереж зв'язку та інформаційних ресурсів, здійснюється обмін документними ресурсами та інформацією між різними суб'єктами сучасного інформаційного простору. Інформаційна інфраструктура функціонує в традиційному та електронному просторі як система взаємопов'язаних елементів, її діяльність здійснюється у відповідності з загальними вимогами та нормами що до корегування, управління та розвитку всіх галузей економіки регіону, зокрема, формування інформаційного соціуму та сприяння процесам розвитку інформаційного простору регіону. Потрібно відзначити, що бібліотеки належать до складових інформаційної інфраструктури, основним призначенням яких є накопичення та зберігання інформації. Іншими складниками інформаційної інфраструктури, є установи, які створюють та поширюють інформацію. Це засоби масової інформації, друковані засоби масової інформації, інформаційні агенції, телерадіоорганізації; органи державної влади та місцевого самоврядування, наукові установи та навчальні заклади, творчі колективи, поети, письменники, кінематографісти, друковані засоби масової інформації, книжкова продукція, телебачення, радіомовлення, телекомунікаційні системи, мережа Інтернет.

Бібліотечно-інформаційний потенціал регіону в Україні формується обласною універсальною науковою бібліотекою, бібліотеками вищих навчальних закладів, централізованими системами публічних бібліотек для дорослих, для юнацтва, дитячих бібліотек, бібліотек технікумів, коледжів та шкільних бібліотек як в традиційному так і в електронному середовищах. Він поділяється на два види – стартовий (внутрішній) та інтеграційний (зовнішній).

Стартовий бібліотечно-інформаційний потенціал – це всі види інформаційних ресурсів бібліотеки, які є результатом інтелектуальної праці її фахівців, її матеріально-технічні і кадрові можливості.

В свою чергу стартовий бібліотечно-інформаційний потенціал поділяється на дві складові: традиційну та електронну. До традиційної (паперової) складової стартового бібліотечно-інформаційного потенціалу відносяться: бібліотечний фонд, відповідно до виду бібліотеки, її основного призначення та інформаційних потреб читачів, фонд періодичних видань, довідково-пошуковий апарат бібліотеки, система каталогів і картотек, фонд довідкових видань, довідково-бібліографічний апарат. Бібліотечними засобами, які

розкривають бібліотечно-інформаційний потенціал, сприяють популяризації книги, читання та задоволенню інформаційних потреб читачів є такі форми роботи як от: послуги індивідуального та масового бібліографічного обслуговування, бібліографічні огляди, дні інформації, виставки нових надходжень та тематичні, інформаційні списки літератури, послуги абонементу та читального залу, послуги ВСА та МБА, вечори, зустрічі, лекторії, презентації, конференції, екскурсії та інші форми сучасної соціо-культурної діяльності.

Аналіз досвіду роботи бібліотек міст та регіонів України, ближнього та дальнього зарубіжжя, свідчить про те, що всі традиційні інформаційні ресурси, форми роботи та види інформаційного обслуговування, нині використовуються бібліотеками. При цьому останні також є засобами, які розкривають бібліотечно-інформаційний потенціал в традиційному інформаційному середовищі. Таким чином бібліотеки продовжують використовувати традиційні ресурси, форми інформаційного обслуговування та намагаються розвивати обслуговування користувачів на основі сучасних інформаційних технологій.

Створення мережі Інтернет в 90-ті р. ХХ ст. та поступова комп'ютеризація бібліотечних установ сприяли розширенню спектру інформаційних ресурсів і послуг, що і стало визначальним чинником змін місії та функцій багатьох бібліотек, а також появи цифрової складової стартового (внутрішнього) бібліотечно-інформаційного потенціалу в цілому та електронної складової інтеграційного (зовнішнього) бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону, зокрема.

Як вже зазначалося, бібліотеки закономірно трансформуються з місця зберігання книжкової та іншої паперової продукції та її видачі читачам, на сучасні бібліотечно-інформаційні центри і займають одне із головних місць в системі соціальних комунікацій міста та регіону. Сьогодні перспективним напрямом діяльності бібліотечних установ стає створення власних і спільних (з іншими документно-інформаційними структурами) інформаційних ресурсів, продуктів та послуг, які є результатом інформаційно-аналітичної діяльності, використання та впорядкування інформації. І тому електронні комунікації і мережу Інтернет потрібно розглядати як передумову виникнення, подальшого розвитку цифрової (електронної) складової внутрішнього та зовнішнього бібліотечно-інформаційного потенціалу.

Електронною складовою стартового (внутрішнього) бібліотечно-інформаційного потенціалу є всі види інформаційних ресурсів, які є результатом інтелектуальної праці бібліотечних фахівців, власністю бібліотеки, а також всі види дистанційних інформаційних сервісів, що представлені на сайті, блозі або сторінках бібліотеки у соціальних мережах. Це бази даних, електронні колекції, репозитарії, електронні документи, електронні копії документів, електронні еквіваленти документів, імідж-каталоги, електронні каталоги, корпоративні каталоги, бібліотечні веб-сайти та веб-сторінки, електронні читальні зали, послуги віртуальної довідки, послуги електронної доставки документів, електронного замовлення документів, продовження терміну користування книгою, консультації юриста або психолога.

Інтеграційний бібліотечно-інформаційний потенціал визначається як всі види інформаційних ресурсів, які знаходяться поза фізичними межами визначеної бібліотеки, не є власністю даної бібліотечної установи, але можуть бути представлені в необмеженому доступі в традиційному або цифровому середовищі.

Традиційною складовою інтеграційного (зовнішнього) бібліотечно-інформаційного потенціалу є довідково-пошуковий апарат різних бібліотек, системи каталогів та картотек, фонди довідкових видань, довідково-бібліографічний апарат, бібліотечні фонди та фонди періодичних видань бібліотек регіону, відповідно до видів їх діяльності, основного призначення та інформаційних потреб читачів. До електронної складової інтеграційного (зовнішнього) бібліотечно-інформаційного потенціалу належать всі види бібліотечних ресурсів, продуктів та сервісів, які розміщено на бібліотечних сайтах, блогах, сторінках у соціальних мережах, а також, передплачені, підписні, корпоративні інформаційні ресурси,

продукти та послуги, які надаються бібліотечними установами користувачам в необмеженому доступі у мережі Інтернет.

Бібліотечні інформаційні ресурси розкриваються, позиціонуються, надаються користувачам за допомогою традиційних та дистанційних форм роботи, технічних засобів, електронних інформаційних сервісів. Традиційні форми роботи є бібліотечними засобами, а дистанційні форми роботи, технічні засоби, електронні інформаційні сервіси – інструментами, за допомогою яких розкривається бібліотечно-інформаційний потенціал.

В умовах інформатизації бібліотечної галузі до традиційних інформаційних ресурсів та продуктів бібліотечних установ постійно додаються електронні (цифрові), які у сукупності утворюють загальний бібліотечно-інформаційний потенціал. Основним результатом діяльності бібліотек та інформаційних служб є створювана ними інформаційна продукція. Сьогодні постійно збільшується номенклатура послуг і все більше надається послуг, призначених для численних користувачів бібліотеки і поза нею. Сучасний бібліотечно-інформаційний потенціал потрібно розглядати як складну систему, елементи якої є взаємопов'язаними та взаємозалежними.

5. Сукупність створюваних людиною технічних засобів інформатизації суспільства й інформаційних технологій, що забезпечують можливості їх використання, складають нове інструментально-технологічне середовище суспільства — інформаційну техносферу.

Можливості тієї або іншої країни формувати інформаційні ресурси й ефективно використовувати їх для цілей свого життєзабезпечення і подальшого розвитку істотно залежать від рівня розвитку її інформаційної техносфери, використання в ній останніх досягнень науки і техніки, передових технологій.

Основними компонентами інформаційної техносфери суспільства, у її сучасному розумінні, є:

- засоби обчислювальної техніки й інформатики, які забезпечують можливість електронного представлення, збереження й обробки інформації і формування на її основі інформаційних ресурсів суспільства;
- усі засоби інформаційно-телекомунікаційних систем, які забезпечують передачу даних каналами зв'язку;
- системи телебачення, радіомовлення, а також телефонного, телеграфного і радіозв'язку;
- поліграфічна, копіювальна, множувальна й інша техніка, призначена для документування і розмноження інформації;
- оптична і проєкційна кіно- і фотоапаратура, а також засоби запису і відтворення звуку;
- первинна мережа провідних, супутникових, оптоволоконних, радіорелейних і інших видів каналів зв'язку, призначених для передачі інформації.

Таким чином, інформаційна техносфера являє собою всю ту сукупність нових інструментальних засобів, які створені людиною, в основному протягом ХХ століття, для оволодіння інформацією і її використання в інтересах життєзабезпечення і подальшого розвитку суспільства.

Питання для самоконтролю:

1. Сформулюйте поняття ресурсу та його основні види.
2. Охарактеризуйте проблеми визначення терміну „інформаційні ресурси”.
3. Назвіть основні види та форми знань у суспільстві.
4. Визначте особливості інформаційних ресурсів
5. Розкрийте параметри класифікації інформаційних ресурсів.
6. Дайте визначення терміну “інформаційний потенціал суспільства”.
7. Поняття, склад та структура бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону.
8. Розкрийте сутність поняття „інформаційна техносфера суспільства”.
9. Назвіть компоненти інформаційної техносфери суспільства.

ЛЕКЦІЯ 8. ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ

Основні питання теми:

1. Визначення поняття „інформаційне суспільство”.
2. Характерні риси інформаційного суспільства.
3. Механізми і напрями формування інформаційного суспільства.
4. Інформаційна економіка: сутність та особливості.
5. Структура і основні тенденції розвитку інформаційної економіки.

Мета лекції: сформуванню уявлення про основні риси інформаційного суспільства, його принципові відмінності, об’єктивність процесу формування інформаційного суспільства як прояву загальної закономірності розвитку цивілізації.

1. На сьогодні існує кілька визначень поняття „інформаційне суспільство”. Одне з них, найбільш стиснуте, але досить ємне, належить А. Ракитову: „Інформаційне суспільство характеризується тим, що в ньому головним продуктом виробництва є знання”.

Звичайно ж, це лише економічна характеристика, що не може охопити всіх аспектів такого багатогранного поняття, яким є поняття інформаційного суспільства. Однак вона відбиває головне — пріоритет інформації як об’єкта і результату суспільного виробництва.

Як відомо, з економічної точки зору в науковій літературі сьогодні виділяють наступні основні види суспільств:

- доіндустріальне (аграрне) суспільство, у якому домінувало виробництво продуктів сільського господарства, засноване на використанні ручної праці і мускульної сили тварин, а також ремісництво;

- індустріальне суспільство, яке почало формуватися на нашій планеті близько 300 років тому і головною економічною характеристикою якого є промислове виробництво;

- постіндустріальне суспільство, початок формування якого відносять до середини ХХ століття і головною характеристикою якого є пріоритетний розвиток сфери послуг, що починають превалювати над обсягами промислового виробництва і виробництва сільськогосподарської продукції;

- інформаційне суспільство, у якому виробництво інформаційних продуктів і надання інформаційних послуг переважає над всіма іншими видами соціально-економічної активності людей.

Якщо прийняти цю класифікацію стадій суспільного розвитку, то можна зробити висновок про те, що сьогодні, на початку ХХІ століття велика частина розвинених країн світу усе ще знаходиться в стадії індустріальних суспільств, а найбільш розвинуті з них — у стадії переходу від постіндустріального до інформаційного суспільства.

Слід зазначити, що спочатку в 60-х роках ХХ століття одержала розвиток теорія постіндустріального суспільства. Розвиток цієї теорії пов’язується з іменами таких американських соціологів і політологів як Д. Белл, З. Бжезинський, О. Тоффлер. Внесок у розвиток теорії внесли також французькі вчені А. Турен, Ж. Фурастьє.

З другої половини 1960-х років починає формуватися наукова концепція інформаційного суспільства. У 1980-ті роки дослідження питань становлення і розвитку інформаційного суспільства істотно розширилися. Значний внесок у ці дослідження внесли: Д. Белл, У. Ростоу, О. Тоффлер, Д. Гелбрейт, І. Валлерстайн, М. Кастельс (США), А. Турен, Ж. Фурастьє, П. Серван-Шрайбер, М. Понятовський (Франція), Ю. Хабермас, Н. Луман (Німеччина), І. Масуда (Японія).

Основний зміст концепції інформаційного суспільства, сформульований ученими цього напрямку, може бути представлений наступними тезами:

- значна частина населення розвинених країн зайнята інформаційною діяльністю;
- однією з головних соціальних цінностей, що поєднують суспільство, головним продуктом виробництва й основним товаром стає інформація;

- влада в суспільстві переходить до інформаційної еліти;
- класова структура суспільства позбавляється сенсу, поступово нівелюється, поступається місцем елітарно-масовій структурі.

Необхідно зауважити, що поняття "постіндустріальне суспільство" і "інформаційне суспільство" у науковій літературі й у засобах масової інформації досить часто ототожнюються, що призводить до нівелювання особливостей інформаційного суспільства як однієї з необхідних умов сталого розвитку.

2. Розглядаючи характерні риси інформаційного суспільства передусім необхідно зазначити, що воно істотно відрізняється тим, що інформація, яка забезпечує життєво й історично важливі напрямки діяльності людини, перетворюється в найбільш дорогий продукт і основний товар. Це не означає, що матеріальне виробництво відсувається на другий план. Мова йде про те, що для забезпечення нормального ресурсозберігаючого виробництва матеріальних благ і послуг необхідно застосовувати принципово нову технологію, що гарантує експонентний приріст знань, їх ефективний пошук, збереження, поширення і впровадження.

Необхідно особливо підкреслити той факт, що процес переходу від постіндустріального до інформаційного суспільства має революційні наслідки для розвитку людського суспільства, тому що формує новий виробничий і життєвий уклад і нову систему духовних цінностей. Однак здійснюється він не стрибкоподібно, а еволюційним шляхом. Інформаційна цивілізація, яка визначається В. Шейком як якісно нова суспільно-політична формація, що йде на зміну матеріальній (техногенній) цивілізації й забезпечує прогресивне освоєння процесів інформатизації як неминучого і загального періоду розвитку суспільства, пізнання й освоєння інформаційної моделі світобудови, а також загального усвідомлення і прийняття єдності законів інформації в природі та суспільстві, формується і визріває усередині постіндустріального суспільства, поступово, (хоча і досить інтенсивно) замінюючи його у всіх сферах соціальної активності людей.

Виникає проблема визначення того, що може служити критерієм переходу суспільства до інформаційної стадії. Одним із перших, чітко сформулював такі критерії А. Ракитов:

- кожний індивід, група осіб або організація в будь-якому куточку країни й у будь-який час можуть одержати за плату або безкоштовно на основі автоматизованого доступу будь-яку інформацію і знання, необхідні для їх життєдіяльності;

- у суспільстві виробляється і доступна будь-якому індивіду, групі або організації сучасна інформаційна технологія;

- є розвинуті інфраструктури, які забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в обсязі, що відповідає науково-технологічному і соціально-історичному прогресу;

- відбувається процес прискореної автоматизації і роботизації всіх сфер і галузей виробництва і управління.

- відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком чого виявляється розширення сфери інформаційної діяльності і послуг.

Лише одночасне здійснення всіх цих умов надає можливість вести мову про те, що це або інше суспільство можна вважати інформаційним.

Окрім того, сьогодні виділяють три групи кількісних показників переходу країн в стадію формування інформаційного суспільства:

- економічні критерії, які характеризують частку валового національного продукту країни, що створюється в інформаційній сфері суспільства. Вважається, що якщо ця частка перевищує 50%, то можна вважати, що в даній країні почався перехід до інформаційного суспільства;

- соціальний критерій, кількісним вираженням якого може служити, наприклад, частка зайнятого населення, пов'язаного з виробництвом інформаційних продуктів, засобів інформатизації і наданням інформаційних послуг;

- технологічні критерії, які визначають рівень розвитку інформаційного потенціалу суспільства в частині його інформаційної техносфери.

Прикладом останнього критерію може служити, наприклад, питома інформаційна озброєність суспільства, яка визначається як відношення сумарної обчислювальної потужності тієї або іншої країни до чисельності її населення. Він дозволяє на основі використання статистичних даних про зростання чисельності населення різних країн світу і рівня розвитку їх обчислювального потенціалу не тільки кількісно оцінювати поточний рівень їх інформатизації, але і прогнозувати очікуваний рівень його розвитку.

3. Необхідно особливо підкреслити, що одним з основних механізмів формування інформаційного суспільства є інформатизація, яка представляє із себе науково-технічний, організаційний і соціально-економічний процес створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб і реалізації прав громадян, органів державної влади, організацій, суспільних об'єднань на основі формування і використання інформаційних ресурсів із застосуванням сучасних інформаційних технологій. Саме тому, у багатьох країнах, серед них і в Україні, як уже зазначалося у попередніх лекціях, розроблені або розробляються програми їх входження в інформаційне суспільство і здійснюються практичні заходи з реалізації таких програм. При формуванні програм країни переслідують досягнення наступних цілей:

- посилення діалогу між державними структурами, промисловістю, бізнесом, членами суспільства, спрямованого на максимальне використання можливостей впровадження і застосування інформаційних технологій для економічного розвитку суспільства і зайнятості населення;

- поглиблення і розширення інформаційної інфраструктури в напрямку підвищення її функціональних можливостей, надійності й ефективності;

- захист інтересів суспільства і прав особистості при використанні інформаційних технологій;

- захист інформації в інформаційних мережах;

- розширення можливостей і підтримка використання інформаційних технологій у всіх сферах народного господарства;

- використання інформаційних технологій для інформатизації державних органів, насамперед для забезпечення реалізації прав громадян на одержання інформації від них;

- посилення і розширення використання інформаційних технологій для нових форм і видів діяльності, а також у бізнесі, на транспорті, в області захисту навколишнього середовища, охорони здоров'я і т.д.;

- забезпечення вільної конкуренції в межах інформаційного суспільства;

- поліпшення і підвищення ефективності доступу до технічних, екологічних, економічних і інших інформаційних ресурсів в інформаційних мережах;

- розвиток наукових досліджень і розробок в області інформаційних технологій;

- узгодження національних заходів із політикою Європейського і Світового співтовариств із питань входження в інформаційне суспільство, у тому числі в частині реалізації міжнародного співробітництва.

Важливість запровадження зазначених програм зумовлена тим, що інформаційна сфера стає не тільки однією з найважливіших сфер міжнародного співробітництва, але й об'єктом суперництва. Країни з більш розвинутою інформаційною інфраструктурою, установлюючи технологічні стандарти і надаючи покупцям свої ресурси, визначають умови формування і діяльності інформаційних структур в інших країнах, впливають на розвиток їх інформаційних сфер. Тому в промислово розвинутих країнах одержує пріоритет розвиток і забезпечення безпеки інформаційної сфери при формуванні національної політики.

Незважаючи на край важке фінансове становище, вітчизняна наука змогла зберегти основні параметри, властиві науці промислово розвинутих країн. До них відносяться: розвинена мережа наукових установ, високий рівень кваліфікації вчених, наявність наукових шкіл, системи підготовки кадрів і підвищення їх кваліфікації, кількість наукових журналів, міжнародне співробітництво. Виключенням є відносно низький рівень інформаційного

забезпечення, кількісні і якісні характеристики інформаційної інфраструктури сфери науки й освіти.

Тому проблема розробки вискоєфективної системи інформаційного забезпечення фундаментальної і прикладної науки в умовах економічної реформи стає найважливішою задачею державної політики, головним елементом в організації і проведенні наукових досліджень, упровадженні їх результатів. Повнота, форми і методи представлення інформації, часові фактори інформаційного забезпечення науки відносяться до головних показників якості інформаційного ресурсу. Недостатня повнота і запізнювання в наданні вченим необхідної інформації з проблем їх досліджень неминуче веде до затримки наукових розробок, і, в остаточному підсумку, до відставання в темпах промислового розвитку.

Через перехідний період соціально-економічних перетворень рівень інформаційного забезпечення науки й освіти в Україні на один-два порядків нижче, ніж у розвинутих країнах. Унаслідок фінансових обмежень різко знизився рівень комплектування навіть провідних бібліотек і інформаційних центрів як вітчизняними, так і закордонними науково-технічними періодичними виданнями. Очевидно, що в найближчі роки традиційними методами змінити ситуацію на краще не видається можливим. Потрібні нові нетрадиційні підходи для рішення проблем підвищення рівня інформаційного забезпечення вчених і фахівців на основі масштабного використання нових інформаційних технологій і електронізації інформаційних фондів.

4. Світові тенденції швидкого розвитку нових інформаційних технологій, у тому числі, у сфері науки, привели до появи великого числа різноманітних інформаційних ресурсів і послуг. Слід зазначити, що в числі народногосподарських пріоритетів постає структурна перебудова економіки, її науково-промислової сфери, з орієнтацією на впровадження наукомістких технологій, відновлення основних фондів, активізацію інвестицій із широким використанням інновацій. У зв'язку з цим забезпечення вільного оперативного доступу користувачів до цих ресурсів стало однією з першочергових задач інформаційного обслуговування науки, культури й освіти. Сьогодні очевидно, що найбільше ефективно ця задача вирішується шляхом створення електронних бібліотек, що реалізують якісно інший підхід до оперування різноманітною інформацією в електронному виді і надання її масовому користувачу.

Вагомим підтвердженням переходу суспільства на інформаційну стадію розвитку є також те, що інформаційна сфера сьогодні є однією з найефективніших з точки зору вкладення капіталу. Глобальна інформатизація суспільства, стрімкий розвиток засобів інформаційної техніки і нових інформаційних технологій, збільшення потреб суспільства в різноманітних інформаційних послугах, формування в останні десятиліття національних і глобальних інформаційно-телекомунікаційних систем — усе це зумовило появу нового сектора економіки — інформаційної економіки.

Інформаційна економіка, як новий сектор економіки, що виник завдяки розвитку глобального процесу інформатизації, включає в себе виробництво засобів інформатизації, а також інформаційних продуктів і послуг та інформаційний ринок, має ряд принципових особливостей.

Передусім необхідно зазначити те, що інформаційне виробництво, інформаційні продукти і послуги є надзвичайно наукомісткими. Тому їх якість і конкурентноздатність на внутрішньому і зовнішньому ринках істотно залежать від рівня технологічного розвитку тієї або іншої країни й у першу чергу від рівня розвитку і використання нових інформаційних технологій. А це, у свою чергу, визначається рівнем розвитку науки, освіти і культури виробництва.

Другою відмінною рисою інформаційної економіки є те, що її продукція є сьогодні найважливішим фактором для прискореного розвитку інших галузей суспільного виробництва — промисловості, будівництва, транспорту та ін. Інформаційна економіка є також каталізатором і основним інструментом розвитку науки й освіти, постійно стимулюючи і підтримуючи цей розвиток усе новими і новими засобами.

Інформаційна економіка відрізняється також винятково високою динамічністю зміни моделей і навіть цілих поколінь своєї продукції, випереджаючи в цій частині всі інші сектори розвитку економіки. Це призводить до необхідності забезпечення високої мобільності організації виробництва, можливості його оперативної перебудови на випуск нових моделей продукції, що виявляється можливим лише на основі широкого застосування новітньої інформаційної техніки, автоматизації проектування, гнучких автоматизованих виробництв і промислових роботів.

Необхідно підкреслити, що багато видів інформаційної продукції й інформаційні технології за своїми функціональними можливостями є виробами подвійного застосування, які можуть використовуватися як у цивільних, так і у військових цілях. Сюди відносяться багато засобів обчислювальної техніки і передачі даних, інформаційні технології управління об'єктами в реальному масштабі часу, а також моделювання і прогнозування поведінки складних систем і процесів. Тому розвиток інформаційної економіки тісно пов'язаний із розвитком військово-промислового комплексу тієї або іншої країни й значною мірою визначає її обороноздатність і рівень забезпечення національної безпеки.

Окрім того, інформаційна економіка забезпечує створення засобів для виробництва й ефективного використання знань, що створює передумови для економії інших видів ресурсів розвитку суспільства (сировини, енергії, матеріальних і людських ресурсів) і тому є важливим чинником для подолання глобальної екологічної кризи і переходу цивілізації на модель сталого і безпечного розвитку.

Розвиток інформаційної економіки створює нову структуру зайнятості населення, стимулює розвиток нових форм індивідуальної праці і творчості (у тому числі роботу вдома), він створює і широко поширює нові види продуктів і послуг, що кардинальним образом змінюють середовище існування людей, створюють нові можливості для розвитку самої людини, формування нової інформаційної культури суспільства і нових духовних цінностей.

5. Інформаційна економіка має справу з досить специфічним видом ресурсів суспільства — інформаційним ресурсом, що має особливі властивості при його тиражуванні, поширенні і використанні як товару. Ці властивості й особливості ще недостатньо враховуються в правовій сфері суспільства, що висуває на порядок денний цілу низку зовсім нових наукових, правових і соціальних проблем, деякі з яких розглядаються в наступній лекції.

Структуру інформаційної економіки на сучасному етапі її розвитку можна уявити собі у виді сукупності наступних основних компонентів:

- виробництво засобів інформаційної техніки, включаючи засоби зв'язку і передачі даних;
- виробництво інформаційних продуктів (баз даних і знань, мультимедійних продуктів і інформаційних технологій);
- надання інформаційних послуг користувачам.

При цьому, зазначені компоненти структури інформаційної економіки, в свою чергу виступають в якості напрямів наукових досліджень і дискусій, у тому числі й термінологічних. Тому зазначимо, що в Україні сьогодні на законодавчому рівні прийняті наступні визначення:

- база даних – іменована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній області;
- база знань – масив інформації у формі, придатній до логічної і смислової обробки відповідними програмними засобами;
- інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування;
- інформаційний продукт (продукція) – документована інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів.

Аналізуючи основні тенденції розвитку сучасної інформаційної економіки слід зауважити, що

1. У сфері виробництва засобів інформаційної техніки відбувається безперервне зниження цін на устаткування при одночасному підвищенні його функціональних можливостей і надійності, зниженні ваги і габаритів, а також енергоспоживання. Разом з тим ця сфера виробництва залишається дуже вигідною для вкладення капіталу і тому інвестиції в цю область виробництва, як з боку державних органів, так і з боку приватного сектора економіки, продовжуються досить активно.

2. Виробництво інформаційних продуктів також безупинно зростає. При цьому збільшується їх розмаїтість, а також орієнтація не тільки на професійне використання, але і на можливість застосування в домашніх умовах з метою навчання, розваг, одержання довідкової інформації і т.п.

3. Частка послуг в інформаційній економіці все більш швидко зростає, випереджаючи її інші компоненти.

Результати прогнозів свідчать про те, що зазначені вище тенденції на найближчі роки збережуться.

Питання для самоконтролю:

1. Сформулюйте визначення поняття „інформаційне суспільство” А. Ракитовим.
2. Назвіть основні види суспільств з економічної точки зору.
3. Сформулюйте зміст концепції інформаційного суспільства.
4. Розкрийте поняття „інформаційна цивілізація”, з точки зору В. Шейка.
5. Визначте основні критерії переходу суспільства до інформаційної стадії розвитку.
6. Охарактеризуйте інформатизацію як механізм формування інформаційного суспільства.
7. Розкрийте принципові особливості інформаційної економіки.
8. Назвіть основні компоненти інформаційної економіки.

ЛЕКЦІЯ 9. ІНФОРМАЦІЙНИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЛЮДСТВА

Основні питання теми:

1. Характерні ознаки інформаційного способу життя
2. Структура і тенденції розвитку проблеми інформаційної нерівності
3. Поняття інформаційної культури суспільства
4. Інформаційна безпека як нова глобальна соціотехнологічна проблема.

Мета лекції: сформуванню уявлення про нові можливості і проблеми, що постають перед людиною за умов формування інформаційного суспільства.

1. Останні десятиліття характеризуються небаченим ростом обсягу знань і циркулюючих у суспільстві потоків інформації. Потужність і динаміка цих потоків сьогодні такі, що справитися з ними людина може тільки в тих випадках, коли вона використовує сучасні засоби інформатики і нові високоефективні інформаційні технології.

Якщо ж зіставити між собою основні параметри того інформаційного середовища, у якій знаходяться сьогодні люди в більшості країн сучасного світу, з тими параметрами, що мало це середовище всього кілька десятиліть тому назад, то стане зовсім ясно, що вже сьогодні можна вести мову про принципово нове, інформаційне середовище існування людини. І саме це середовище формує зараз нові стереотипи соціальної поведінки людей, якість їх життя, нові звички, іншими словами, все те, що називається спосіб життя.

Основними характерними ознаками інформаційного способу життя сучасної людини є наступні:

- нове інформаційне оточення людини, яке проявляється в сучасному суспільстві повсюдно (реклама, міські покажчики, радіо, телебачення, газети і журнали і т.п.);

- інформатизація ділової сфери, що проступає в усе більш широкому використанні нової інформаційної техніки, систем зв'язку і телекомунікацій як на робочих місцях в офісах, лабораторіях і організаціях, так і в домашніх умовах при виконанні виробничих завдань вдома або у відрядженні;

- все більш висока інформатизація суспільно-політичної діяльності, зумовлена необхідністю проведення аналітичних досліджень, соціологічних опитувань, проведення виборчих компаній і т.п.;

- інформатизація сфери побуту і відпочинку, використання нових інформаційних видів ігор і розваг, інформатизація засобів поширення масової інформації для населення;

- інформатизація соціальної сфери, а також розвиток нових, інформаційних, форм надомництва, якими сьогодні все частіше користуються не тільки інваліди і пенсіонери, але і цілком працездатні громадяни, що надають перевагу роботі вдома щоденному обов'язковому відвідуванню своєї фірми;

- інформатизація деяких видів творчості в області архітектури, дизайну, створення відеокOMPIЗИЦІЙ і музичних кліпів, а також в області мультимедійних розробок і тих нових форм мистецтва, що в останні роки одержують усе більший розвиток під назвою „екранного мистецтва”;

- інформатизація сфери освіти, що виявляється в усе більш широкому використанні інформаційної техніки, системи телекомунікацій і автоматизованих баз даних і знань у процесі навчання, самоосвіти і підвищення професійної кваліфікації.

Немає ніякого сумніву в тому, що через подальший розвиток процесів глобальної інформатизації суспільства прояв перерахованих вище характерних ознак інформаційного способу життя буде ставати усе більш виразним не тільки в промислово розвинених країнах світу, але й у багатьох інших регіонах, куди усе більш активно проникає нова інформаційна культура суспільства.

В цілому, згідно досліджень соціологів, розвиток інформаційної техніки в ХХІ столітті спричинить за собою більш глибокі соціальні зміни, ніж ті, котрі були у свій час викликані

появою друкарства і винаходом кінематографу. Поширення у світі нових засобів інформатики, систем зв'язку й інформаційно-телекомунікаційних технологій повсюдно встановлюють новий ритм життя, змінюють весь вигляд навколишнього світу, розмивають державні кордони між окремими країнами, формують новий, глобальний тип людської свідомості.

Саме тому одна з ключових проблем науки в цілому, і соціальної інформатики зокрема, полягає в створенні науково обґрунтованої методології формування і розвитку інфосфери, тобто інформаційної техносфери й інформаційного середовища суспільства, що змогли б задовольнити його швидко зростаючі інформаційні потреби. При цьому, як зазначає В. Ільганаєва, інформаційний простір, **(який можна визначити як певне середовище, в якому здійснюється формування, збирання, збереження, опрацювання і поширення інформації), сучасного суспільства є неоднорідним, багат шаровим і багаторівневим утворенням, що складається з безлічі інфосередовищ:**

- інфоноосфера – інформаційне середовище ноосфери;
- соціоінфосфера – інформаційне середовище соціуму;
- інфокосм – інформаційне поле (середовище) особистості.

Необхідно зауважити, що ці та низка інших понять та визначень залишаються дискусійними. Зокрема, болгарські дослідники С. Денчев та В. Куманова зазначають, що інформаційний простір — область функціонування інформаційних реалій (у тому числі і бібліографічних), їх протяжність, структурність, співіснування і взаємодія. При цьому, ними особливо наголошується, що інформаційний простір — не готове, закінчене, статичне, фізичне середовище (останнє позначене поняттям "інформаційне середовище"), у ньому продовжується і розвивається творчий інформаційно-комунікативний процес. Інформаційний простір не має не тільки географічних, але й інституціональних границь і регламенту; він зберігається в парадоксальній ноосферичній формі культурного самовираження як простір публічності, діалогу-розуміння (планети).

Інформаційний простір тотожний поняттям інфосфери, ноосфери, семіосфери, техносфери, застосовуваним з відтінками: рівнопоставлена акцентуація на феномени інформації (інфосфера), раціональності (ноосфера), знаковості, значення, змісту (семіосфера), знання-*techné* (техносфера).

В свою чергу, інформаційне середовище, відповідно до узагальнюючої концепції С. Денчева, є сукупністю:

- інформаційних фондів;
- інформаційних технологій;
- інтеракцій між людьми й устаткуванням, що забезпечують соціальну інфраструктуру для суспільно корисної реалізації специфічних інформаційних процесів у рамках певної предметної галузі.

В 1996 році запропоноване поняття „соціоінформаційний (соціоінформатизаційний) простір”. Його можна представити як модифікацію поняття соціальний простір, уведеного ще наприкінці 1920-х рр. у контексті дослідження проблем соціальної стратифікації і мобільності: по вертикалі і по горизонталі. Підстави для введення у науковий обіг даного терміну формулюються таким чином. Уявимо в широкому сенсі соціальний, або соціокультурний простір як такий, що складається з двох груп компонентів: а) культурних — цінності, норми, інтереси, потреби індивідів і соціальних груп; б) соціальних — статуси і ролі індивідів, соціальні інститути і їх функції. Ця «тканина» соціокультурного простору і раніше була пронизана інформаційними потоками. Однак нині ці потоки збагачуються комп'ютерними технологіями і їх інфраструктурами, стають комп'ютеризованими. Інтенсивність комп'ютеризованих потоків інформації зростає по експоненті. Це вже не колишня тканина «інформаційного середовища суспільства», а якісно нова, модернізована соціокультурна тканина — комп'ютеризований соціоінформаційний простір.

Поширюючись, соціоінформаційний простір-поле пронизує всі рівні соціального життя: індивідний, груповий, глобальний, — так само як і всі його сфери і процеси, а також

усі типи соціальних явищ. Принципово розширюється коло суб'єктів — виробників і споживачів інформації; новітній прорив у цьому напрямку демонструють можливості Internet. Соціокультурне життя усе більш здобуває глобальний характер.

2. Аналіз основних тенденцій розвитку глобального процесу інформатизації суспільства показує, що цей процес створює для розвитку цивілізації не тільки нові можливості, але і нові проблеми. Однією з таких проблем, ознаки появи якої можна спостерігати вже сьогодні, є проблема інформаційної нерівності.

Суть цієї проблеми полягає в тому, що виникаюче в процесі інформатизації суспільства нове високоавтоматизоване інформаційне середовище виявляється в різній мірі доступним для окремих людей, організацій, регіонів і країн світового співтовариства.

При цьому ті люди, організації, країни і регіони, що виявляються здатними ефективно використовувати можливості нового інформаційного середовища суспільства для свого інтелектуального розвитку і вирішення інших проблем, а також для цілей науково-технічного і соціально-економічного розвитку, одержують істотні переваги перед іншими суб'єктами світового співтовариства, які при цьому витісняються на узбіччя сучасного процесу розвитку цивілізації.

У структурі проблеми інформаційної нерівності доцільно розрізняти наступні три основних аспекти.

1. Індивідуально-соціальний аспект, пов'язаний із проблемою соціальної адаптації людини в новому інформаційному середовищі, яке до того ж, швидко змінюється. Саме тут виникає нова форма соціальної нерівності людей — інформаційна нерівність. Знизити гостроту цієї проблеми покликана перспективна система освіти, яка повинна надати можливість усім членам суспільства одержувати необхідні знання й уміння для того, щоб орієнтуватися в новому інформаційному просторі й ефективно використовувати його можливості.

2. Соціально-економічний аспект, пов'язаний з національною політикою тієї або іншої країни в області розвитку інформаційного середовища окремих регіонів і країни в цілому, їх інформаційної інфраструктури, засобів і методів доступу до інформаційних ресурсів і інформаційних комунікацій, а також в області розвитку і практичного використання інформаційних технологій і інформаційного законодавства.

Рішення цих проблем повинне бути одним з найважливіших напрямків державної політики в науково-технічній, економічній і соціальній сферах сучасного суспільства.

3. Геополітичний аспект, пов'язаний з нерівномірністю розвитку процесу інформатизації в різних країнах і регіонах світу, який зумовлений не лише розходженнями в науково-технічному й економічному потенціалах цих країн, але також і рівнем розвитку освіти в цих країнах, а також мірою розуміння їх політичними лідерами основних тенденцій і закономірностей сучасного етапу розвитку цивілізації.

Є підстави вважати, що проблема інформаційної нерівності, що знаходиться сьогодні на початковому етапі свого розвитку, у найближчі роки буде швидко наростати й активно виявить себе вже в найближчі десятиліття. Підстави для такого висновку надає аналіз тенденцій розвитку глобального процесу інформатизації, а також міри його впливу на становище тієї або іншої країни у світовому співтоваристві. Цей аналіз показує, що в геополітичному плані процес інформатизації здійснюється вкрай нерівномірно і різко підсилює технологічну стратифікацію країн світового співтовариства. Виступаючи як могутній каталізатор науково-технічного процесу, інформатизація істотно прискорює розвиток передових країн, прирікаючи тим самим інші країни на все більше і більше відставання. Саме тому вживати заходів по зменшенню негативних наслідків розвитку глобальної проблеми інформаційної нерівності необхідно вже сьогодні.

3. Одним із засобів вирішення розглянутої проблеми є розвиток інформаційної культури як суспільства (країни) в цілому, так і окремої людини взагалі. Це зумовлено тим, що інформаційний потенціал суспільства визначається не лише рівнем розвитку інформаційної техносфери і використовуваних у даному суспільстві сучасних інформаційних

технологій. Багато залежить також і від рівня розвитку його інформаційної культури. Адже, як свідчить історичний досвід розвитку науково-технічного прогресу, будь-які технічні нововведення й ідеї стають у соціальному плані ефективними лише в тих випадках, коли вони органічно включаються в культурне середовище суспільства, стають невід'ємною частиною його загальної культури.

Існує багато визначень інформаційної культури. Це викликано, по-перше, тим, що цей термін ввійшов до наукового обігу порівняно недавно, а по-друге, значним розмаїттям визначень терміну „культура.” Ми під інформаційною культурою суспільства будемо надалі розуміти його здатність ефективно використовувати наявні в розпорядженні суспільства інформаційні ресурси і засоби інформаційних комунікацій, а також застосовувати для цих цілей передові досягнення в області розвитку засобів інформатизації й інформаційних технологій.

Основними факторами розвитку інформаційної культури сучасного суспільства є наступні:

- система освіти, яка визначає загальний рівень інтелектуального розвитку людей, їх матеріальних і духовних потреб;
- інформаційна інфраструктура суспільства, яка визначає можливості людей одержувати, передавати і використовувати необхідну їм інформацію, а також оперативно здійснювати ті або інші інформаційні комунікації;
- демократизація суспільства, яка визначає правові гарантії доступу людей до необхідної їм інформації, розвиток засобів масового інформування населення, а також можливості громадян використовувати альтернативні, у тому числі закордонні джерела інформації;
- розвиток економіки країни, від якого залежать матеріальні можливості одержання людьми необхідної освіти, а також придбання і використання сучасних засобів інформаційної техніки.

Таким чином, інформаційна культура суспільства безпосередньо залежить від найважливіших характеристик розвитку самого суспільства і тому може бути інтегральним показником рівня цього розвитку.

4. Розвиток глобального процесу інформатизації суспільства, призвів також до появи іншої нової глобальної соціотехнологічної проблеми — проблеми інформаційної безпеки людини і суспільства.

Сутність цієї проблеми полягає в наступному. Багато найважливіших інтересів людини, суспільства, держави, та й усієї світової цивілізації значною мірою визначаються станом навколишньої інформаційної сфери. Тому цілеспрямовані або ненавмисні впливи на інформаційну сферу з боку зовнішніх або ж внутрішніх джерел можуть завдавати серйозної шкоди цим інтересам і являють собою погрози для безпеки людини і суспільства.

Будь-яка проблематика завжди починається з визначень. Налічується кілька десятків визначень інформаційної безпеки. Це зумовлено як новизною, так і тим, що інформаційна безпека багатоаспектна, і в міру її вивчення виникають нові проблеми.

Під інформаційною безпекою в подальшому буде розумітися стан захищеності інформаційного середовища суспільства, що забезпечує його формування і розвиток в інтересах громадян, організацій і держави. А під інформаційними загрозами — фактори або сукупності факторів, що створюють небезпеку функціонуванню інформаційного середовища суспільства.

Необхідно відзначити, що проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави, суспільства й окремої людини в значній мірі взаємозалежні, хоча цілком природно, що їх основні інтереси істотно різні. Так, наприклад, на сучасному етапі розвитку суспільства інтереси особистості полягають у реальному забезпеченні своїх конституційних прав і свобод, особистої безпеки, підвищення якості і рівня життя, можливості фізичного, інтелектуального і духовного розвитку.

Інтереси суспільства полягають у досягненні і збереженні суспільної згоди, підвищенні творчої активності населення, духовного розвитку суспільства.

Інтереси держави полягають у захисті конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності країни, встановленні і збереженні політичної і соціальної стабільності, забезпеченні законності і правопорядку, розвитку рівноправного міжнародного співробітництва.

Сукупність перерахованих вище найважливіших інтересів особистості, суспільства і держави й створює національні інтереси країни, проекція яких на інформаційну сферу суспільства і визначає основні цілі і задачі країни в області забезпечення інформаційної безпеки. Це вимагає розробки методологічних основ інформаційної безпеки як фундаменту для формування і реалізації політики забезпечення національних інтересів на інформаційному рівні і створення національної системи інформаційної безпеки України. У даному випадку під методологічними основами інформаційної безпеки слід розуміти єдність концептуальних, теоретичних і технологічних основ забезпечення на інформаційному рівні безпеки всіх сфер державної і суспільної діяльності (політичної, економічної, соціальної, військової, екологічної, духовної та ін.), а також сфер формування, циркулювання, накопичення і використання інформації (інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційно-аналітичне забезпечення органів державного управління у всіх різновидах діяльності тощо).

Необхідно особливо підкреслити актуальність проблеми безпеки при інформаційно-аналітичному забезпеченні органів державного управління, її технологічних аспектів. Останнім часом сформувався поняття “інформаційного фантома в управлінні”, сутність якого полягає в істотному підвищенні ролі аналітиків і радників у державному управлінні. Від якості підготовлених ними аналітичних документів (інформаційно-аналітичних оглядів, довідок), адекватності реальній ситуації останніх залежить ефективність прийнятих на їх основі рішень державного рівня. З іншого боку, уявлення про поточну ситуацію, сформоване інформаційно-аналітичними підрозділами різних рівнів з привнесенням у нього елементів суб’єктивності, здатне до саморозвитку й, у свою чергу, впливає на розвиток процесів у суспільстві і державі. Природно, що цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. Крім того, це уявлення може бути сформоване на інформації, що містить як спотворену і помилкову інформацію, так і цілеспрямовану дезінформацію.

Об’єктом методології інформаційної безпеки є інформаційні процеси в соціо- і соціотехнічних системах, предметом – дослідження механізмів інформаційного впливу на особистість, суспільство і державу, а також способів, методів, засобів та каналів реалізації загроз національним інтересам на інформаційному рівні. Основним завданням методології інформаційної безпеки є створення науково-методичних основ своєчасного виявлення потенційних інформаційних загроз у різних сферах діяльності та механізмів їх реалізації, а також їх попередження і нейтралізації.

Питання для самоконтролю:

1. Сформулюйте основні ознаки інформаційного способу життя сучасної людини
2. Розкрийте уявлення про інформаційний простір.
3. Дайте визначення інфоноосфери, соціоінфосфери, інфокосма.
4. Розкрийте основні аспекти проблеми інформаційної нерівності.
5. Охарактеризуйте основні фактори розвитку інформаційної культури сучасного суспільства.
6. Визначте специфіку забезпечення інформаційної безпеки держави, суспільства й окремої людини.
7. Сформулюйте методологічні основи інформаційної безпеки.

ГЛОСАРІЙ

База даних – іменована сукупність даних, що відображає стан об'єктів та їх відношень у визначеній предметній області;

База знань – масив інформації у формі, придатній до логічної і смислової обробки відповідними програмними засобами;

Вертикальний обмін інформацією – нагромадження, збереження, передачу істотно важливої, програмуючої поведінку індивідів інформації від покоління до покоління

Галузі інформації – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про відносно самостійні сфери життя і діяльності суспільства та держави.

Глобальна інформаційна інфраструктура - глобальне інтегроване середовище телекомунікаційних і інформаційних сервісів (послуг).

Горизонтальний обмін інформацією – обмін інформацією між людьми одного покоління

Доіндустріальне (аграрне) суспільство – суспільство, в якому домінує виробництво продуктів сільського господарства, засноване на використанні ручної праці і мускульної сили тварин, а також ремісництво.

„Живі знання” – форма знань, що виражаються в знаннях, досвіді і професійній кваліфікації людей.

Індустріальне суспільство – суспільство, головною економічною характеристикою якого є промислове виробництво.

Інтелектуалізація – процес розвитку здатності сприйняття і створення інформації, тобто підвищення інтелектуального потенціалу суспільства, включаючи використання засобів штучного інтелекту.

Інфокосм – інформаційне поле (середовище) особистості.

Інфоноосфера – інформаційне середовище ноосфери.

Інформатизація – сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки.

Інформаційна безпека – стан захищеності інформаційного середовища суспільства, що забезпечує його формування і розвиток в інтересах громадян, організацій і держави.

Інформаційна діяльність – сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.

Інформаційна економіка – новий сектор економіки, що виник завдяки розвитку глобального процесу інформатизації, який включає в себе виробництво засобів інформатизації, а також інформаційних продуктів і послуг та інформаційний ринок.

Інформаційна загроза — фактори або сукупності факторів, що створюють небезпеку функціонуванню інформаційного середовища суспільства.

Інформаційна інфраструктура суспільства – сукупність організаційних структур, що забезпечують функціонування і розвиток інформаційного простору країни, а також засобів інформаційної взаємодії, що забезпечують доступ громадян і організацій до інформаційних ресурсів.

Інформаційна культура суспільства – здатність ефективно використовувати наявні в розпорядженні суспільства інформаційні ресурси і засоби інформаційних комунікацій, а також застосовувати для цих цілей передові досягнення в області розвитку засобів інформатизації й інформаційних технологій.

Інформаційна послуга – дії суб'єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами.

Інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування;

Інформаційна техносфера – сукупність створюваних людиною технічних засобів інформатизації суспільства й інформаційних технологій, що забезпечують можливості їх використання.

Інформаційна цивілізація – якісно нова суспільно-політична формація, що йде на зміну матеріальній (техногенній) цивілізації й забезпечує прогресивне освоєння процесів інформатизації як неминучого і загального періоду розвитку суспільства, пізнання й освоєння інформаційної моделі світобудови, а також загального усвідомлення і прийняття єдності законів інформації в природі та суспільстві.

Інформаційне середовище – складова частина ноосфери, що складається з інформації та вміння сприймати інформацію.

Інформаційне середовище (за С. Денчевим), є сукупністю:

- інформаційних фондів;
- інформаційних технологій;

- інтеракцій між людьми й устаткуванням, що забезпечують соціальну інфраструктуру для суспільно корисної реалізації специфічних інформаційних процесів у рамках певної предметної галузі.

Інформаційне суспільство – суспільство, в якому виробництво інформаційних продуктів і надання інформаційних послуг переважає над всіма іншими видами соціально-економічної активності людей.

Інформаційний потенціал – інформаційний ресурс суспільства в єдності з засобами, методами й умовами, що дозволяють його активізувати й ефективно використовувати.

Інформаційний продукт (продукція) – документована інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів.

Інформаційний простір – певне середовище, в якому здійснюється формування, збирання, збереження, опрацювання і поширення інформації)

Інформаційний ресурс – сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо).

Інформаційні ресурси (за К. Коліним) — це знання, підготовлені для доцільного соціального використання.

Інформація – документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.

Комп'ютеризація – процес удосконалювання засобів пошуку й обробки інформації.

Конструктивні знання – вид знань, які дозволяють зрозуміти конструкцію (тобто пристрій) тих або інших об'єктів природи і суспільства, а також принципи їх функціонування;

Медіатизація – процес удосконалювання засобів збору, збереження і поширення інформації.

Нова інформаційна технологія – сукупність засобів і методів автоматизації інформаційних процесів, заснованих на використанні сучасної електронно-обчислювальної техніки та засобів зв'язку.

Понятійні знання – вид знань які розкривають зміст понять і термінів, використовуваних у тій або іншій сфері людської діяльності;

Постіндустріальне суспільство – суспільство, головною характеристикою якого є пріоритетний розвиток сфери послуг, що починають превалювати над обсягами промислового виробництва і виробництва сільськогосподарської продукції;

Прижиттєва інформація – знання, відомості, які індивід одержує сам у результаті безпосереднього контакту з навколишнім соціальним і природним середовищем.

Процедурні (алгоритмічні) знання – вид знань, які визначають порядок дій для досягнення визначених цілей або ж раціональної реалізації тих або інших процесів;

Соціальна інформатика – узагальнююча дисципліна, предмет якої складають принципи, методи, закономірності інформаційного забезпечення суспільного життя, незалежно від галузевого характеру інформаційних систем, носіїв і каналів розповсюдження.

Соціальна інформація – це будь-яка інформація, що циркулює в суспільстві

Соціальна інформація з функціональної точки зору є системою сукупних даних (відомостей), що виступають, одночасно, метою і детермінантами соціальних перетворень у тій мірі, у якій вони (відомості) відповідають чеканням суб'єкта соціальної дії і містять необхідний і достатній матеріал для реалізації його потреб.

Соціальна технологія – соціально організована область знань про способи і процедури оптимізації життєдіяльності людини за умов зростаючої взаємозалежності, динаміки і відновлення суспільних процесів.

Соціальне управління – свідоме, планомірно організована, систематична взаємодія суб'єкта й об'єкта управління з метою його упорядкування, збереження якісної визначеності і розвитку.

Соціальні наслідки інформатизації – реальні і прогнозовані зміни в суспільстві, що відбуваються під впливом інформатизації.

Соціальні передумови інформатизації – це те, що повинне бути в суспільстві, щоб почалося успішне розгортання процесів інформатизації.

Соціальні умови інформатизації – це реальна обстановка, у якій відбувається процес інформатизації.

Соціоінфосфера – інформаційне середовище соціуму.

Фактографічні знання – вид знань, які представляють собою деякі факти, справедливість яких встановлена теоретичним або експериментальним шляхом.

ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА

1. Бевз Г. М. Інформація та соціальна інформація як предметна сфера психологічних та міждисциплінарних досліджень // Вісник післядипломної освіти. Серія : Соціальні та поведінкові науки. 2020. Вип. 14. С. 10-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vispdoso_2020_14_4.
2. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / наук. ред. Г. І. Ковальчук. Київ : Академперіодика, 2014. 362 с.
3. Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача // Бібліотечний вісник. 2014. № 6. С. 17–23.
4. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : [монографія] / В. Горовий ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2010. 356 с.
5. Загуменна В., Лутовинова М. Інтеграція фахової термінології з бібліографознавства та соціальної інформатики // Вісн. Кн. палати. 1999. № 3. С. 10-12. [Рец. на кн.: Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / Кн. палата України. - К., 1998.].
6. Ільганаєва В. Соціальні комунікації : словник-довідник. К. : Ліра-К, 2022. 328 с.
7. Кобелев О. М. Соціальна інформатика у системі підготовки бакалаврів з інформаційної, бібліотечної та архівної справи // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : прогр. міжнар. наук. конф. (21–22 листоп. 2019 р.) / Під ред. проф. В. М. Шейка та ін. Харків : ХДАК, 2019. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/konfer/konfer/KSK-2019/Program-2019.pdf
8. Козлов В. В. "Соціальна інформатика" у системі економічної освіти / В. В. Козлов, Т. В. Томашевська, А. Ю. Пашковська // Статистика України. 2015. № 3. С. 60-63 . URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/su_2015_3_12.
9. Колоскова Г. В. Бібліотечно–інформаційні комунікації як засіб забезпечення інформаційних потреб віддалених користувачів // Вісник Книжкової Палати. — 2020. № 8. С. 23–30.
10. Колоскова Г. В. Дніпропетровська ОУНБ як центр інтеграції інформаційних ресурсів в електронному просторі Дніпропетровського регіону // Вісник Книжкової Палати. 2019. № 8. С. 30–37.
11. Колоскова Г. В. Інформаційна інфраструктура як основа бібліотечно–інформаційного потенціалу міста Дніпра // Вісник книжкової палати. 2019. № 1. С. 31–35.
12. Колоскова Г. В., Кобелев О. М. Бібліотечно–інформаційний потенціал м. Дніпро: сучасний стан та перспективи розвитку // International Journal of Innovative Technologies in Social Science. 2021. № 3 (31). URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijtss/30092021/7670
13. Копанєва В. Розвиток когнітивної концепції наукової комунікації / Вікторія Копанєва // Бібл. вісн. 2017. № 6. С. 3-9.
14. Кушерець В. І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій / В. І. Кушерець. К. : Знання України, 2004. 248 с.
15. Лобузина К. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно–інформаційній діяльності : монографія / відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. Б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2012. – 252 с.
16. Мар'їна О. Розвиток корпоративних бібліотечних проєктів в Україні // Вісн. Кн. Палати. 2010. № 8. С. 25–29.
17. Матвієнко О., Цивін М. "Соціальна інформатика": наукова та освітня спеціальність в Україні // Вісн. Кн. Палати. 2011. № 3. С. 31-35.
18. Машкіна І. В., Носенко І. Досвід міждисциплінарного проєктно-орієнтованого навчання при підготовці магістрів за спеціалізацією "Соціальна інформатика" // Відкрите

- освітнє е-середовище сучасного університету. 2017. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2017_3_43.
19. Носенко Т. І. Соціальна інформатика: навч. посіб. / Носенко Т. І., Бонч-Бруєвич Г. Ф.; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т суспільства, Каф. інформатики. – Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 136 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7808/1/Nosenko_Bonch-Bruevich_SI_IS.pdf.
  20. Парафійник Н. І. Документно–інформаційні комунікації: навч. посіб. Х. : Нац. Аерокосм. ун-т «Харк.авіац. ін-т», 2010. 57 с.
  21. Пархоменко О. В. Соціальна інформація як чинник інноваційного розвитку. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/72004341.pdf>.
  22. Піддубна Л. Соціальна інформація як інструментальна основа інформаційної діяльності // Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія. 2012. Вип. 638-639. С. 87-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2012_638-639_18.
  23. Романчук О. К. Соціальна інформатика : навч. посіб. / Олег К. Романчук ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів : Універсум, 2016. 223 с.
  24. Ромах О. В. Освітній потенціал соціальної інформатики як дисципліни у рамках соціальних комунікацій / О. В. Ромах // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. 2020. VIII(37), I. С. 74–79. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/04/Educational-potential-of-social-informatics-as-disciplines-in-social-communications-O.-V.-Romakh.pdf>.
  25. Самохіна Н. Технологічна модель організації електронних інформаційних ресурсів у бібліотеках // Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно–інформаційного потенціалу в умовах цифровізації : матеріали міжнародної наукової конференції, м. Київ, 6–8 жовтня 2020 р. URL: file:///C:/Users/Galina/Downloads/er-0003836.pdf
  26. Соціальна інформатика [Електронний ресурс] : програма та навч.-метод. матеріали до курсу для студ. спец. 029 "Інформ., бібл. та арх. справа" / М-во культури і туризму України, Харків. держ. акад. культури, Каф. інформ., бібл. та арх. Справи ; [уклад. О. М. Кобелев]. Харків : ХДАК, 2018. 45 с. URL: Z:\RepHDAK\Комплекс навчально-методичних матеріалів ХДАК\pdf-2018\Соціальна інформатика_2018.pdf.
  27. Соціальна інформатика в технологіях управління персоналом : навч.-метод. посібник / авт.-уклад. А. Л. Афендик ; Міжрегіональна академія управління персоналом. - Київ : Видавничий дім "Персонал", 2008. 84 с.
  28. Соціальна інформатика: навч.-метод. посіб. для студ. соціолог. Ф-ту / уклад. Л. Г. Профатілова; Харк. Нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2011. 64 с.
  29. Струтинська О. В. Курс "Соціальна інформатика" у педагогічному університеті / О. В. Струтинська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2 : Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. 2012. №. 12. С. 182-185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_2_2012_12_27.
  30. Філіпова Л. Я. Наукові школи соціальної інформатики та напрями її розвитку в Україні // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури ; [редкол.: В. М. Шейко (відп. ред.) та ін.] ; за заг. ред. В. М. Шейка. Харків, 2014. Вип. 43. С. 80-87. URL: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v43/12.pdf>.
  31. Чуприна Л. А. Соціальні мережі як джерело інформації соціальної тематики // Бібліотека. Наука. Комунікація. В 2 ч. : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6-8 жовт. 2015 р.) / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів наук. б-к та інформ. центрів Акад. наук - членів МААН ; [редкол.: В. І. Попик та ін.]. Київ, 2015. Ч. 1. С. 333-336.
  32. Швецова-Водка Г. М. Типологія документа : навч. посіб. для студентів ін-тів культури / Г. М. Швецова-Водка ; [Рівнен. держ. ін-т культури]. Київ : Кн. палата України, 1998. 80 с.
  33. Швецова-Водка Г. М. Види інформації // Вісник ХДАК: зб. наук. праць. Вип. 6. Х. : ХДАК, 2002. С. 233–241.

ДОДАТКОВА

1. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. К., 2005. 300 с.
2. Кобелев О. М. Інформаційно-аналітичний сервіс як вектор розвитку сучасних бібліотек // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. / М-во культури і туризму України, Харк. держ. акад. культури ; [ред. кол.: В. М. Шейко та ін.]. Х., 2019. Вип. 54. С.62-72
3. Ковальська Л. А. Комунікативні особливості функціонування документально-інформаційного ресурсу // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2021. № 1. С. 27-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2021_1_6.
4. Ковальська Л. А. Ретроспективний потенціал документально-інформаційних ресурсів: теоретичні аспекти // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2020. № 3. С. 23-31. <http://journals.uran.ua/bdi/article/view/224263>. URL: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2020.224263>.
5. Колоскова Г. В. Бібліотечно-інформаційний потенціал м. Дніпра як складова електронного інформаційного потенціалу Дніпропетровського регіону. Короленківські читання – 2019. Бібліотеки, архіви, музеї: конвергентна цифрова комунікація, кросмедійність, клієнт орієнтованість : матеріали XXII всеукраїнської наук.–практ. конф., м. Харків, 24 жовтня 2019 р. URL: https://drive.google.com/file/d/1aSNA1B0me3wtrSwmx_v6HjDSHHCWCFzuT/view
6. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / [авт. кол.: Г. М. Швецова-Водка та ін.]. Київ : Кн. палата України, 1998. 115 с.
7. Лазарева С. Ф. Економіка та організація інформаційного бізнесу. К. : КНЕУ, 2002. 667 с.
8. Марчук Ю. Один з підходів до розвитку інформаційного простору регіону / Ю. Марчук // Вісн. Кн. Палати. 1998. № 5. С. 20-23.
9. Матвієнко О. В. Основи менеджменту інформаційних систем : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Матвієнко, М. Н. Цивін ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Київ : Центр навч. літ., 2005. 173 с.
10. Матвієнко О. Структурна система знань менеджера інформаційних систем // Вісн. Кн. палати. 2001. № 8. С. 25-29.
11. Мудрак В. Інформаціологічна модель професійно-педагогічної компетентності сучасної системи вищої освіти // Вища освіта України. 2009. № 3. С. 38-42.
12. Національні інформаційні ресурси. Проблеми формування, розвитку, управління і використання / В. В. Петров, О. В. Нестеренко, М. Г. Монастирецький, В. Ю. Шагалов // Реєстрація, зберігання, і обробка даних. 2001. № 2. С. 38-49.
13. Орлов П. І. Інформація та інформатизація: нормативно-правове забезпечення. Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – С. 3-202.
14. Різун В. В. Соціальні комунікації як інженерне вчення, або Соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії) // Комунікація. 2012. № 2. С. 8-18.
15. Соціальна інформатика : конспект лекцій для студ. ф-ту бібліотекознавства та інф-ки спец. 7.020102 "Книгозн., бібліотекознавство та бібліогр." / Харк. держ. акад. культури, Каф. бібліотекознавства та соц. комунікацій ; [уклад. Кобелев О. М.]. Харків : ХДАК, 2007. 80 с.
16. Соціальний інжиніринг: моделі й технології: кол. монографія / [авт.: Почепцов Г. Г. та ін. ; за наук. ред. О. Холода] ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т журналістики і міжнар. відносин. Київ : КНУКіМ, 2015. 222 с.
17. Шакотько В. В. Інформатика в системі освіти України: становлення, перспективи / В. В. Шакотько // Information Technologies in Education. 2016. № 4. С. 116–130.

18. Швецова-Водка Г. Бібліотекознавство в системі наук ноокомунікологічного циклу: термінологічний аспект // Бібл. Вісн. 2019. № 5. С. 3-12. <https://doi.org/10.15407/bv2019.05.003>.
19. Швецова-Водка Г. М. Ноокомунікологія : навч.-метод. посіб. для студентів магістратури спец. "029 Інформ., бібл. та арх. справа" / Г. М. Швецова-Водка ; М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманітар. ун-т, Ф-т докум. комунікацій та менеджменту, Каф. докум. комунікацій і бібл. справи. Київ : Кондор, 2019. 108 с.
20. Шейко В. М. Від техногенної цивілізації до інформаційної: виробництво та використання послуг і знань // Вісн. Кн. Палати. 2000. № 4. С. 21–24.
21. Шейко В. М. Інформаційна цивілізація: проблеми становлення та розвитку / В. М. Шейко // Вісн. Кн. Палати. 2000. № 6. С. 11–14.
22. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): Моногр.: В 2т. Т.1. Х.: Основа, 2001. – 520 с.
23. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): Моногр.: В 2т. Т.2. Х.: Основа, 2001. 400 с.
24. Ященко Л. Є. На шляху до нової парадигми освіти : особливості викладання дисциплін інформаційного циклу / Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 11-13 верес. 2008 р. / М-во освіти і науки України, Упр. освіти і науки Одес. обл. держ. адмін., Обл. універс. наук. б-ка ім. М. Грушевського, Центр інформації з питань євроінтеграції України, Одес. нац. політехн. ун-т ; [редкол.: Спрінсян В. Г. та ін. Одеса, 2008. С. 60-62.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАТИКА

Конспект лекцій до курсу
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі
спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»
ОП «Управління цифровою інформацією»

Укладач:

Кобелєв Олексій Миколайович

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
професор кафедри цифрових комунікацій та інформаційних досліджень

Друкується в авторській редакції

План 2023

Підписано до друку 29.03.2023 р. Формат 60x84/16
Гарнітура «Times». Папір для мн. ап. Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 1,99. Обл.-вид. арк. 2,08. Тираж 100. Зам. №

ХДАК, 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4
Надруковано в лаб. множ. техніки ХДАК